

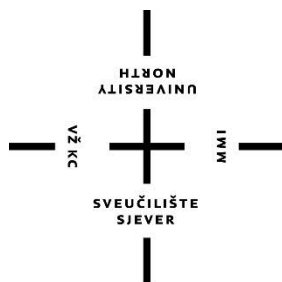
Sveučilište Sjever

Završni rad br. XX/MM/2016

Sudbina istraživačkog novinarstva na primjeru žena u postkomunističkim društvima: Rusiji, Kini i Hrvatskoj

Maja Hanžeković, 0054/2013

Koprivnica, rujan 2016. godine

Sveučilište Sjever

Odjel za novinarstvo

Završni rad br. XX/MM/2016

Sudbina istraživačkog novinarstva na primjeru žena u postkomunističkim društvima: Rusiji, Kini i Hrvatskoj

Studentica

Maja Hanžeković, 0054/2013

Mentorica

Lidija Dujić, doc. dr. sc.

Koprivnica, rujan 2016. godine

Predgovor

Iako su se društva oslobođena komunističke ideologije otvorila svijetu i uglavnom prihvatila potrebu o zaštiti ljudskih prava, medijske slobode i prava novinara i dalje se ignoriraju ili obespravljaju. To je najvidljivije na primjeru istraživačkog novinarstva.

Unatoč kritikama međunarodnih institucija i udruženja, posebice onih koja se bave zaštitom medijskih sloboda, u Rusiji su novinari od 2000. godine progonjeni, ispitivani, pritvarani te javno optuživani kao „neprijatelji“ države. Više od 20 novinara ubijeno je ili nestalo, i to samo zato jer su radili svoj posao. Sigurnosno-obavještajne službe, ured državnog odvjetnika i pravosudni organi u pravilu mogu progoniti medijske djelatnike prema vlastitoj procjeni.

Kineska službena vlast Kinu nastoji prikazati kao otvorenu, modernu i razvijenu zemlju, no istina je da medijske slobode u zemlji nikada nisu u potpunosti zaživjele. Kineska komunistička partijska i dalje provodi snažan nadzor nad medijskim djelatnicima i aktivistima, osiguravajući jednostrano medijsko izvještavanje i blokirajući svaki prodor kritike službene politike. Na posebnu osudu nailaze novinari koji pokušavaju komunicirati sa stranim kolegama, kao i oni koji se bave širokom paletom „zabranjenih“ tema.

Kao članica Europske unije, Ujedinjenih naroda i Vijeća Europe, ali i drugih međunarodnih institucija, Hrvatska se obvezala poštivati medijske slobode i prava novinara. Međutim, strana udruženja medijskih stručnjaka upozoravaju na porast neformalne kontrole vlasti nad funkcioniranjem i radom medija. S druge strane, istraživačko novinarstvo gotovo je ugašeno, i to prvenstveno zbog želje izdavača za što bržom zaradom te straha od gubitka ugovora s oglašivačima.

Sažetak

Počevši od devedesetih godina prošloga stoljeća, politička, društvena i medijska slika Rusije, Kine i Hrvatske naglo se počinje mijenjati. Iako u spomenute zemlje prodiru demokratske slobode, što za posljedicu ima stvaranje neovisnih i slobodnih medija, politički vrh nije odustao od svoje uloge nad kontrolom medija i medijskih sadržaja. Srozavanje medijske profesije posebno je vidljivo na primjeru istraživačkog novinarstva. Novinari koji se bave propitivanjem korupcijskih i pravosudnih problema, stanjem u društvu i povezanošću političkog vrha s kriminalom bivaju proglašavani „neprijateljima“ države i njihov se glas nastoji ugušiti.

Ruska novinarka Anna Politkovskaja zbog svojih je tekstova o stanju u Ruskoj Federaciji ubijena. Xinran Xue, kineska radijska voditeljica, spisateljica i aktivistica morala je zbog izvještavanja o katastrofalnom položaju dijela kineskog stanovništva napustiti zemlju i karijeru nastaviti u nepoznatoj i novoj sredini. Istraživački rad Jasne Babić u Hrvatskoj je nailazio na osudu dijela političkog vrha i neodobravanje izdavača, što je rezultiralo seljenjem po redakcijama, prijetnjama i, u konačnici, nezaposlenošću.

Potpomognute efikasnim sigurnosno-obavještajnim službama i korumpiranim pravosuđem, ruske vlasti do današnjih dana progone novinare, aktivističke grupe i ostale „neprijatelje“ službene politike. Iako se u svjetskim okvirima predstavlja kao moderna i razvijena zemlja, Kina je do današnjih dana zadržala restriktivno pravo nadzora nad stanovništvom, medijima i aktivističkim grupama. Svako mirno izražavanje stava o službenoj politici Kineske komunističke partije strogo se nadgleda, a na osudu nailaze svi neistomišljenici.

Iako se profilirala u demokratsko društvo koje dopušta medijske slobode, strani medijski stručnjaci upozoravaju da hrvatska politička vlast vrši nedopušten utjecaj nad medijima. Na osudu dijela političkog vrha posebno nailaze „antihrvatski“ i nedovoljno „domoljubni“ sadržaji.

Ključne riječi: Postkomunistička društva, Anna Politkovskaja, Xinran Xue, Jasna Babić, novinarstvo

Popis korištenih kratica

HTML	HyperText Markup Language Sintaksa za obilježavanje hipertekstualnih dokumenata.
AC-DC	Izmjenična struja – istosmjerna struja

Sadržaj

1.	Uvod.....	1
2.	Politička, društvena i medijska slika Rusije, Kine i Hrvatske	3
2.1.	Rusija nakon pada komunizma i uspostava nove države	4
2.1.1.	Uloga i utjecaj modernih sigurnosno-obavještajnih službi	8
2.1.2.	Napad na neovisno novinarstvo i aktivističke grupe.....	10
2.1.3.	Pravno okruženje za bavljenje novinarstvom.....	13
2.2.	Stvaranje i uspon moderne Kine	15
2.2.1.	Kinesko društvo i stupanj slobode iz perspektive Kineza.....	18
2.2.2.	Dokidanje medijskih sloboda	20
2.2.3.	Pravno okruženje za bavljenje novinarstvom.....	24
2.3.	Hrvatska nakon pada komunizma i uspostava nove države	25
2.3.1.	Stanje u hrvatskom novinarstvu u demokratskom političkom okruženju	28
2.3.2.	Hrvatsko novinarstvo iz perspektive stranih medijskih stručnjaka	30
3.	Slučaj Anne Politkovskaje, Xinran Xue i Jasne Babić	34
3.1.	Anna Politkovskaja	34
3.1.1.	Izvjestavanje o Drugom čečenskom ratu	35
3.1.2.	"Izdajica Rusije"	38
3.1.3.	Medijska slika Rusije	40
3.1.4.	"Putinska Rusija"	41
3.1.5.	Smrt Anne Politkovskaje.....	46
3.2.	Xinran Xue	48
3.2.1.	Novinarska karijera	50
3.2.2.	"Dobre kineske žene"	53
3.3.	Jasna Babić	57
3.3.1.	Jasna Babić o novinarstvu i u novinarstvu	60
3.3.2.	Prva pritvorena novinarka u Hrvatskoj	63
3.3.3.	"Zagrebačka mafija"	66
4.	Zaključak.....	70
5.	Literatura.....	72

1. Uvod

Tema ovog završnog rada jest stanje u novinarstvu i sudbina istraživačkog novinarstva u zemljama koje su se oslobodile komunističke ideologije, i to s posebnim naglaskom na Rusku Federaciju, Narodnu Republiku Kinu i Republiku Hrvatsku. Pritom se posebna pažnja posvećuje prodoru demokratskih sloboda, prihvaćanju kapitalizma i uspostavi modernih društava nakon prevladavanja komunističke ideologije. Osim što opisuje političku, društvenu i medijsku situaciju, ovaj se završni rad posebno usredotočuje na odnos spomenutih društava spram zapadnjačkih ideja o slobodi, ljudskim pravima i načinu organizacije društva. Iako je politički vrh Rusije, Kine i Hrvatske od devedesetih godina najavljiavao demokratizaciju društva, a time i dopuštanje slobodnih i neovisnih medija, medijske su slobode do današnjih dana prigušivane. To je ponajprije vidljivo na primjeru istraživačkog novinarstva. Ovaj završni rad posebno se usredotočuje na karijeru, novinarski rad i publicističko stvaralaštvo ruske novinarkе Anne Politkovskaje, Kineskinje Xinran Xue i Hrvatice Jasne Babić.

Svrha ovog završnog rada jest istražiti i analizirati razvoj i stanje u novinarstvu, kako na teorijskoj, tako i na praktičnoj razini. Teorijski dio obuhvaća opis stanja u Rusiji, Kini i Hrvatskoj nakon prihvaćanja kapitalističkog modela upravljanja, i to u pogledu kvalitete života, stupnja slobode, uloge tajnih službi i nadzornih tijela u funkcioniranju medija, mišljenja stranih medijskih stručnjaka i slično. S druge strane, praktični dio bavi se stanjem istraživačkog novinarstva u praksi, i to kroz rad triju novinarki. Osim što ih povezuje slična godina rođenja, Anna Politkovskaja, Xinran Xue i Jasna Babić svoje su novinarske početke započele u komunističkom režimu, a vrhunac karijere dostigle kroz pisanje o problemima država koje su tada ušle u moderno razdoblje. Otvoreno pišući o korupciji na najvišim razinama vlasti, nedjelotvornom pravosudnom sustavu, ratnim zločinima, položaju običnog stanovništva i nezainteresiranosti političkog vrha za stanje u društvu, spomenute novinarke neprestano su se izlagale opasnostima od gubitka posla, osudi vlastodržaca i prijetnjama. Ovaj se završni rad posebno bavi analizom publicističkih radova spomenutih novinarki, u prvom redu knjigama *Putinska Rusija*, *Dobre kineske žene* i *Zagrebačka mafija*.

Cilj ovoga završnog rada jest ukazati na ulogu političkog vrha postkomunističkih sustava u srozavanju medijskih standarda, gušenju slobode govora, mišljenja i izražavanja te nadzoru i filtriranju medijskog sadržaja. Posebna se pozornost posvećuje ulozi pravosudnih organa i njihovu odnosu spram zakona kojima se štite ljudska prava i medijske slobode. S druge strane, ovim se završnim radom nastoji ukazati na rastući trend donošenja zakona i propisa kojima se

nastoji ograničiti rad medijskih ustanova, funkcioniranje grupa aktivističkog društva, slobodni protok informacija na internetu i slično. S ciljem dokazivanja polazišnih teza, ovaj se rad oslanja na mišljenja i izvješća stranih i domaćih medijskih stručnjaka te novinarskih udruženja, povjesničara i drugih relevantnih osoba bliskih temi.

2. Politička, društvena i medijska slika Rusije, Kine i Hrvatske

I dok je početkom devedesetih godina 20. stoljeća u Sovjetskom Savezu i Jugoslaviji došlo do raspada komunističkog modela upravljanja, a time i stvaranja novih nacionalnih država, Kineska komunistička partija do današnjih se dana održala kao najviši oblik političke vlasti u Kini. Ipak, komunizam se kao ideologija s vremenom izgubio u svim trima dijelovima svijeta.

Nakon raspada komunističkog bloka, novoizabrane ruske vlasti najavile su ubrzanu demokratizaciju i obnovu zemlje. Njihov se plan, međutim, nije obistinio. Devedesete su u Rusiji obilježene daljnjim slabljenjem industrije i smanjenjem vjere u mogućnost stvaranja „velike države“. S druge strane, istovremeno je započelo pokretanje velikog broja neovisnih medija, inspiriranih naglim prodorom demokratskih sloboda u zemlju. Medijske slobode su, međutim, vrlo brzo ugušene. Dolaskom Vladimira Putina na vlast 2000., Rusija se ubrzano počinje mijenjati. Ekonomski uništena i oslabljena zemlja opet počinje zauzimati važnu ulogu na međunarodnoj pozornici, a predsjednik dotada oslabljenim sigurnosno-obavještajnim službama omogućava uzdizanje na politički vrh. Istovremeno, pravosudni organi i tajne službe počinju neometano progoniti novinare i grupe civilnog društva. Trend gušenja demokratskih sloboda, posebice onih koje se tiče prava na mišljenje, izražavanje i pristup informacijama, nastavljen je i tijekom posljednjih godina.

Kina svoj put u moderna vremena započinje okretanjem od politike totalitarnoga komunističkog režima, posebice Kulturne revolucije Mao Zedonga, i grandioznim planovima o stvaranju „gospodarskog čuda“. Usredotočivši se na ubrzanu industrijalizaciju zemlje i otvaranje zemlje svijetu, kineski su vlastodršci u potpunosti prihvatili kapitalistički model. Na taj način, komunistička ideologija potisnuta je u drugi plan. Sklapajući bliske veze sa susjedima, posebice Južnom Korejom, Rusijom i Japanom, a zatim i Sjedinjenim Američkim Državama, Kina se pretvorila u zemlju koju je postalo nemoguće ignorirati u međunarodnim okvirima. I dok je s jedne strane Kina postala razvijena zemlja čiji uspjeh počiva na takozvanoj teoriji „miroljubivog uspona“, s druge se strane radi o državi koja još uvijek funkcionira uz restriktivni državni model koji guši ljudske slobode. Napadi na novinare i aktivističke grupe u posljednje se vrijeme pojačavaju, zajedno s državnom kontrolom nad funkcioniranjem svih medijskih platformi.

Nakon prvih demokratskih izbora 1990., hrvatsko se stanovništvo po prvi put upoznaje s liberalizacijom društva. Liberalizacija dovodi do socijalnih promjena, a postupno i do prihvaćanja zapadnoga tržišnog modela. S druge strane, prodorom demokratizacije omogućen je

pluralizam. U Hrvatskoj dolazi do niza industrijskih, gospodarskih i institucionalnih promjena. Dok s jedne strane inzistira na nacionalizmu kao modelu društvenog spajanja i jedinstva, politički vrh s druge strane potiče uspoređivanje s demokratskim i liberalnim društvima Zapadne Europe. Ipak, promjene do kojih dolazi nakon raspada Jugoslavije nekoordinirane su i spontane te uglavnom ne postižu željene rezultate. Važniji nacionalni mediji stavljeni su pod državni nadzor, a kvalitetno i neovisno novinarstvo zbog niskog stupanja obrazovanosti i visokog stupnja siromaštva ne nailazi na dovoljno veliko tržište. Iako su zajamčene Ustavom i zakonima, medijske slobode vrlo su često prigušivane, a trend pada novinarskih standarda traje do današnjih dana.

2.1. Rusija nakon pada komunizma

Osim što je osamdesete godine 20. stoljeća u Sovjetskom Savezu obilježilo slabljenje industrije i sve teže nadmetanje sa Sjedinjenim Američkim Državama, Rusi su se istih godina počeli upoznavati sa zapadnjačkim idejama koje su sve ubrzanije prodirale na golemi sovjetski teritorij. Slabljenje Hladnog rata pratilo je postepeno propadanje vojno-industrijskog kompleksa, ali i sve izraženija sumnja u mogućnost sovjetskog uzdizanja na mjesto svjetske predvodnice. Sovjetski Savez svoj je konačan slom doživio za vrijeme vladavine Mihaila Gorbačova, i to unatoč grandioznim planovima o izgradnji moderne države. Najavljene reforme pokazale su se neefikasnim i istopile se zajedno sa snovima čitavih generacija koje su provele radni vijek u uvjerenju da će socijalizam uspjeti zaživjeti za njihovog života.

Stvaranjem nove Rusije zaživjela je i ideja o mogućem oporavku kroz prihvaćanje svega što je dolazilo sa Zapada, posebice privrednog modela. Predsjednik Boris Jelcin je zajedno sa svojim pristašama najavio ubrzano uvođenje tržišnog kapitalizma, nadajući se sveukupnom rastu gospodarstva. Pokrenute reforme rezultirale su ekonomskom katastrofom, deindustrijalizacijom zemlje te još većim razočaranjem i apatijom stanovništva. Obogatio se tek malen dio građana, i to nelegalnim metodama akumulacije kapitala.

Rusija ne samo da je zapala u duboku ekonomsku krizu, već i u moralnu. Naime, rušenje Sovjetskog Saveza Rusima je oduzelo vjeru u ideologiju, svojevrsnu pokretačicu razvitka države. „Rusko političko vodstvo uzima ideologiju kao polaznu misao na kojoj se kasnije rade konkretni

projekti za koje se tvrdi da su znanstveni, realni i pragmatični.“¹ Međutim, komadići ideologije zaostali od Sovjetskog Saveza svoje uporište nisu pronašli u radikalima Borisa Jeljcina, a ni u najavljenom demokratizaciji društva. Ideologija koja počiva na vjeri u ozdravljenje i stvaranje velike Rusije svoj je oslonac pronašla tek dolaskom Vladimira Putina na mjesto predsjednika.

Vladimir Putin u rusku je prijestolnicu stigao 1996., i to zaposlivši se u predsjedničkoj administraciji. Ubrzo je postao zamjenik šefa predsjedničkog ureda, a 1998. postavljen je na poziciju direktora Savezne sigurnosne službe (FSB) i tajnika Vijeća sigurnosti. Istih godina započinje njegova vrtoglava popularnost i politički uspon. Kao šef FSB-a, do danas najsnažnije i najorganiziranije tajne službe, Putin se profilirao u vještog i odlučnog vođu, sposobnog za vraćanje izgubljenog ruskog ponosa. Kasne devedesete obilježilo je ponovno buđenje sukoba u Čečeniji, a ondašnji je rat FSB-u poslužio za tobožnju borbu protiv terorizma. „Sudjelovanje FSB-a u Drugome čečenskom ratu bitno je ojačalo položaj te službe unutar sigurnosnoga i političkog sustava Rusije i u javnosti, a sama akcija u Čečeniji presudno je utjecala na izbor Putina za predsjednika.“²

Vladimir Putin je na mjesto predsjednika Ruske Federacije došao 2000. godine, ne prežuci pred hitnim obračunavanjem s oligarsima koji su prethodno privatizirali znatan postotak ruskih prirodnih bogatstava. Rast cijena nafte Rusiji je otvorio vrata Zapada, a stanovništvo je zaboravilo na katastrofalne posljedice privatizacije i razočaranje koje su iskusili za vrijeme Jeljcinova mandata. Međutim, obračunavanje s oligarsima nije bilo dovoljno, pa je Putin krenuo utišavati sve neistomišljenike. Jedan od njih je Mihail Hodorkovski, osnivač Jukosa, najveće ruske naftne kompanije. Tijekom televizijske rasprave s Putinom Hodorkovski je Kremlj optužio za korupciju. Godine 2003. uhićen je, optužen za prevaru i osuđen na 10 godina zatvora. Takav potez poslužio je kao svojevrsno upozorenje ostalim „neprijateljima“ države.

Putin se do 2005. izdignuo na mjesto jedinoga stvarnog vođe, pretvarajući Rusiju u svojevrsnu policijsku državu koja funkcionira na kombinaciji ortodoksnog pravoslavlja i zaostalog sovjetskog modela. Peter Baker, bivši šef moskovskog ureda Washington Posta, izjavio je 2014.

¹ R. Vukadinović: Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti, Ziral, Mostar, 1997., str. 124.

² Z. Kačić Movrić: Putin i „silovici“ u obrani „jake države“, Političke analize, br. 13, ožujak 2013., str. 56.

za Rolling Stone da Putin nije izmislio autoritativnost u Rusiji, ali ju je usavršio. „Unatoč tome što postoji dio društva koji doista želi više slobode i više demokracije, većina Rusa potpuno se dobro osjeća s idejom snažnog vođe i centralizacije moći“³, dodao je.

U dijelovima bivšeg teritorija Sovjetskog Saveza su tijekom 2004. i 2005. izbile takozvane Obojene revolucije. Budući da su revolucije uglavnom nailazile na potporu sa Zapada, Putin je situaciju iskoristio za dodatno jačanje svoje autokratske vladavine i sprječavanje eventualnog širenja proameričkih demokratskih ideja u Rusiju. Iako u trenutku izbijanja revolucije u Ukrajini u Rusiji nije postojala mogućnost ponavljanja događaja, vlast je obilato počela financirati pokret mladih Nashi i na taj način izravno širiti misao o Putinu kao izabranom vođi. Nashi je s radom započeo 2005. godine, a s vremenom se njegova uloga iskristalizirala u direktnom suprotstavljanju svim protivnicima režima. Vladimir Putin iste je godine uživao veliku popularnost u anketama, a njegova stranka Ujedinjena Rusija nikad nije bila moćnija.

Parlamentarna skupština Vijeća Europe je 2006. godine donijela nacrt „preporuke“ u pogledu sjećanja na zločine komunizma.⁴ Ona je između ostalog uključivala i reviziju školskih udžbenika. „Preporuka“ je odbačena, no Vladimir Putin je svejedno imao svoj odgovor na nju. „Godine 2007., baš kao i tijekom sovjetskoga razdoblja, gospodar Kremlja procijenio je da je povijest previše ozbiljna stvar da bi se prepustila povjesničarima i odlučio je na svoj način revidirati školske udžbenike. Dao je objaviti knjigu pod naslovom *Povijest moderne Rusije, 1945. – 2006.: priručnik za nastavnike povijesti*.“⁵ Knjiga namjerno ignorira zločine komunističkog režima, a nadahnuta je klišejima iz nekadašnjih sovjetskih udžbenika. Staljin je, primjerice, opisan kao „jedan od najdjelotvornijih vođa SSSR-a“.

Brojni nastavnici, zajedno s udrugom Memorial, istodobno su se počeli okupljati na prosvjedima. „Putin je u lipnju 2007. primio skupinu povjesničara da bi im objasnio kako su pod stranim pritiskom udžbenici iz 1990-ih godina htjeli Rusima nametnuti „osjećaj krivnje“ umjesto da ih se nauči „osjećaju ponosa“.“⁶ S druge strane, začudno je da brojni Rusi ustvari gaje čudnu

³ J. Reitman: Putin jača stisak, Rolling Stone, br. 8, svibanj 2014., str. 100.

⁴ S. Courtois: Komunizam i totalitarizam, Alfa, Zagreb, 2011., str. 409.

⁵ Ibidem, str. 410.

⁶ Ibidem, str. 410.

nostalgiju i ponos spram bivše države. Nekadašnja aktivistica Maria Baronova ponosna je jer je rođena u supersili: „Rođena sam u srcu carstva, a onda smo bili poniženi.“⁷ Brojni se Rusi, čini se, ne mogu osloboditi okova prošlosti, a Vladimir Putin im svojom vizijom „velike Rusije“ u tome silno pomaže. „Generacijski san o osveti zbog gubitka ruske moći donekle se ozbiljio, a čak ni oni koji se žestoko protive Putinu čini se da nisu imuni“⁸, mišljenja je novinarka Janet Reitman.

Putinovo neočekivano odstupanje s vlasti i postavljanje Dmitrija Medvjedeva na mjesto predsjednika 2008. godine izazvalo je pravi šok u Rusiji. Maria Baronova, osoba koju su strani mediji zvali „curom ruske opozicije“, izjavila je da je rusko stanovništvo uistinu smatralo da je Medvjedev „njihov“ čovjek. Naime, bivši je premijer najavio modernizaciju zemlje, izgradnju mini Silicijske doline nedaleko Moskve te reformu neefikasnoga pravosudnog sustava. Međutim, ubrzo je postalo jasno da pravu vlast u rukama drži Vladimir Putin, tada premijer države.

Putin se na mjesto predsjednika ponovno vratio u ožujku 2012. godine. „Tako se 6. svibnja, uoči njegove inauguracije, gotovo 60.000 prosvjednika od kojih su neki nosili transparente na kojima je Putin bio prikazan kao štakor, okupilo na Trgu Bolotnaja i susrelo s interventnom policijom. Ubrzo je počeo letjeti suzavac, a policija i specijalne jedinice počeli su nasumice vući prosvjednike u marice.“⁹ Odmah potom doneseni su novi amandmani na zakone o javnim okupljanjima. Poduprto efikasnim tajnim službama i staljinističkim metodama zastrašivanja, državno odvjetništvo steklo je pravo progoniti koga god poželi.

Bilo bi vrlo teško današnju Rusiju izjednačiti s nekadašnjim Sovjetskim Savezom, no Vladimir Putin zasigurno uživa moć i utjecaj kakav su nekad uživali njegovi prethodnici u „svijetlim“ sovjetskim vremenima. Rusiju je uistinu pretvorio u „jaku državu“, pritom se čvrsto oslanjajući na pomoć obavještajno-sigurnosnih službi. „Na unutarnjem se planu prosječni ruski građanin, zadovoljan postupnim rastom životnog standarda, miri s nedemokratskim praksama i

⁷ J. Reitman: Putin jača stisak, Rolling Stone, br. 8, svibanj 2014., str. 99.

⁸ Ibidem, str. 102.

⁹ Ibidem, str. 98.

smanjivanjem vlastitih sloboda, a na vanjskom planu s agresivnom politikom prema susjedima i potporom nedemokratskim režimima u svijetu.“¹⁰

2.1.1. Uloga i utjecaj modernih sigurnosno-obavještajnih službi

Osim što se bavio svim sigurnosnim pitanjima zemlje, sovjetski Komitet državne sigurnosti (KGB) posebnu je ulogu obnašao u kontroli stanovništva. Glavne metode kontrole odnosile su se na manipuliranja, prisluškivanja i prisile, što je rezultiralo infiltriranjem u sve dijelove sovjetskog društva. „O rezultatima njegove „sigurnosne provjere“ ovisilo je hoće li sovjetski građanin biti uposlen i gdje, dobiti pravo na auto, stan i odmor na moru.“¹¹ Osim toga, zadaća KGB-a bili su kriminalistički poslovi te vođenje vlastitih zatvora i logora. Također, nadzor se vršio i nad Ruskom pravoslavnom crkvom, medijima i komunikacijskim sustavom.

Nakon raspada Sovjetskog Saveza u Rusiji se ozbiljno raspravljalo o potrebi zadržavanja KGB-a. Iako se Boris Jeljcin zalagao za ukidanje svih službi osim onih obavještajnih i protuobavještajnih, KGB je preživio do današnjih vremena, ali pod drukčijim imenima i službama. Savezna sigurnosna služba (FSB) definitivno je najmoćnija i najutjecajnija, a slijede ju Savezna zaštitna služba (FSO), Predsjednička sigurnosna služba, sigurnosne sastavnice MUP-a te druga tijela. Novi sustav ruskih sigurnosno-obavještajnih službi nastao je na temelju američkog, a rascjepkan je u više manjih da bi se spriječilo pretjerano jačanje nekih od njih. Ipak, FSB se tijekom godina profilirao u najmoćniji aparat za ušutkivanja, progone, manipuliranje i protjerivanje, čime se može smatrati izravnim nasljednikom KGB-a.

FSB-u su od početka dodjeljivane široke ovlasti, a već je Jeljcin tijekom svog predsjednikovanja na najviše položaje u državi postavljao ljude iz njihovih redova. Dolaskom Vladimira Putina na vlast, FSB je uz ostale službe pretvoren u predsjednikova izravnog pomoćnika u stvaranju „jake države“. Takozvani „silovici“ Putinu su pomogli u ojačavanju središnje vlasti u odnosu na regionalnu, a Putin im se odužio njihovim postavljanjem na sam politički vrh. „Gotovo 40 posto državnih dužnosnika koje je Putin imenovao nakon što je postao v. d. predsjednika došlo je iz

¹⁰ Z. Kačić Movrić: Putin i „silovici“ u obrani „jake države“, Političke analize, br. 13, ožujak 2013., str. 58.

¹¹ Ibidem, str. 54.

obavještajno-sigurnosne sredine. U samo nekoliko godina „silovici“ su se proširili u sve sfere vlasti, tako da su 2005. četvrtina najviših dužnosnika, uključujući pet od sedam šefova „saveznih distrikata“, trećina ministara i njihovih zamjenika i petina poslanika Dume bili bivši ili „pričuvni“ pripadnici službi.“¹²

Osim što izravno nadzire rad najvažnijih državnih tvrtki, FSB se službeno bavi borbom protiv terorizma i organiziranjem „protušpijunskih“ akcija. Njegovi su vođe naglašavali da je FSB-ovo sudjelovanje u ratu u Čečeniji isključivo protuterorističke prirode, no mnogi su kritičari upozoravali da ta služba u Čečeniji uzastopno zloupotrebljava svoj položaj i krši ljudska prava. Na teritoriju Čečenije devedesetih su se godina vodila dva rata, a od početka su u njihovom razvoju značajnu ulogu imale sigurnosne službe. Rat je okončan ruskim zauzimanjem Čečenije, „smrću desetaka tisuća vojnika i civila – procjene govore i do 160.000 mrtvih u sukobima od 1994. do 2000. – ali i meteorskim rastom popularnosti Putina.“¹³

Osim što je bio na čelu „protuterorističke akcije“ u Čečeniji, FSB je zaslužan i za razvoj propagandne kampanje čiji je cilj bio utjecanje na rusku javnost kako bi ona lakše prihvatila službeno stajalište vlasti o ratu u Čečeniji. „FSB je imao i još ima ključnu ulogu u akcijama „pacifikacije“ Čečena, sudjelujući i u likvidaciji sva četiri predsjednika Čečenije u izbjeglištvu.“¹⁴

Godine 2002. čečenski su gerilci zauzeli kazališnu zgradu Dubrovka u Moskvi, a u akciji spašavanja koju je organizirao FSB poginuli su svi teroristi i 170 talaca. Dvije godine poslije, gerilci su ponovno okupirali javnu ustanovu, toga puta školu u gradu Beslanu u Sjevernoj Osetiji. Opsada škole završila je smrću 335 talaca, nakon čega se utvrdilo da je za takav rasplet situacije uglavnom odgovoran FSB koji nije organizirao akciju spašavanja. Središnja je ruska vlast događaje u Beslanu iskoristila za donošenje novih protuterorističkih zakona, ali i za pojačani nadzor nevladinih udruga. Nakon terorističkog napada u SAD-u u rujnu 2001., Rusija se svrstala na stranu boraca protiv terorizma, dopuštajući tako ostatku svijeta da čečenske gerilce doživljava isključivo kao teroriste.

¹² Ibidem, str. 55.

¹³ Ibidem, str. 56.

¹⁴ Ibidem, str. 56.

Danas FSB polaže pravo na zadiranje u slobodu okupljanja, govora i udruživanja. Zakon o ekstremizmu FSB-ovim kadrovima omogućava nadziranje i ispitivanje novinara te kontrolu nad objavom tekstova koji „pomažu ekstremizam“. „Najvažniji pisani i osobito elektronski mediji pod državnim su nadzorom, a vlasti su ih preuzele nakon 2000., uglavnom pozivajući se na navodne nezakonitosti koje su počinili prijašnji vlasnici neskloni Kremlju. U istragama tih nezakonitosti bitnu je ulogu imao i FSB na temelju zakona koji mu omogućuje bavljenje gospodarskim kriminalom.“¹⁵

Rad FSB-a i ostalih službi očituje se i u otvoreno neprijateljskom stavu prema internetu te konstantnim nastojanjima njegova nadzora, postavljanju svojih zaposlenika u druge tvrtke bez njihova znanja, upravljanju s nekoliko desetaka vlastitih zatvora te eliminiranju nepodobnih osoba s političkih vrha. Poseban se nadzor vrši nad udrugama civilnog društva, medijima i oporbenim skupinama. Za razliku od KGB-a, FSB njeguje zaštitnički odnos spram Ruske pravoslavne crkve. Taj odnos uključuje zaštitu tradicionalnih ruskih vrednota, ali i otvoreno neprijateljski stav prema „sektama“, odnosno svim ostalim crkvama. Na taj način, FSB kontrolira sve pore ruskog društva, istovremeno osiguravajući Vladimiru Putinu sigurno mjesto vođe države.

2.1.2. Napad na neovisno novinarstvo i aktivističke grupe

Boris Jeljcin svoj je predsjednički mandat 1992. započeo najavom demokratizacije društva po uzoru na Zapad. Sukladno tome, u Rusiji je devedesetih godina ubrzano rastao broj neovisnih tiskanih i elektroničkih medija. Međutim, njihovi slobodno misleći vlasnici vrlo su kratko uživali potporu s vrha. Vladimir Putin, suočen sa strahom od širenja prodemokratskih i „anti-ruskih“ ideja, svoj je predsjednički mandat započeo slamanjem neovisne struje u medijima. „Između 2000. i 2013. ubijeno je dvadesetak novinara, a vjerojatno i mnogo više, zato što su radili svoj posao, a većina tih ubojstava i dalje je neriješena.“¹⁶ Rusija je time postala jedna od najopasnijih zemalja svijeta za bavljenje novinarstvom.

¹⁵ Ibidem, str. 56.

¹⁶ J. Reitman: Putin jača stisak, Rolling Stone, br. 8, svibanj 2014., str. 100.

Ana Politkovskaja, istraživačka novinarka i simbol otpora spram autoritativne ruske vlasti, ubijena je 2006., i to ispred svog stana u Moskvi. Iako se radilo o novinarki koja je uživala potporu Zapada i čije je ubojstvo naišlo na sveopći gnjev svjetskih novinarskih udruženja, rusko iskorjenjivanje „neprijatelja“ države nije prestalo. Slična je sudbina zadesila i Paula Klebnikova, urednika ruskog izdanja Forbesa rođenog u SAD-u, koji je ubijen dvije godine ranije.

Svaki prodor demokratskih načela u ruske medije Vladimir Putin doživljava kao prijetnju, što moćnom FSB-u omogućava neograničen progon i ispitivanje medijskih djelatnika. Suočeni s prijetnjama i povećanim brojem napada na novinare, ruski su izdavači i urednici prisiljeni na autocenzuru. Svaka, pa i najmanja kritika ruske službene vlasti predstavlja opasnost kako za opstanak medija, tako i za slobodu novinara koji u njima rade. FSB, koji se primarno bavi eliminiranjem ruskih „neprijatelja“, zadužen je i za očuvanje „suvereniteta demokracije“. Budući da je jedina svrha „očuvanja demokracije“ prenijeti Zapadu sliku Rusije kao zemlje koja njeguje demokratske slobode, jasno je da se radi o klasičnom primjeru demagogije.

Poseban nadzor vrši se nad novinarima koji su se usudili pisati o ruskoj ulozi u ratu u Čečeniji, obojenim revolucijama, a u novije doba aneksiji Krima. „Pod Putinovom autokratskom vladavinom kremaljski propagandisti sve su češće počeli upozoravati na „petu kolonu“ sastavljenu od novinara i aktivista koji, uz podršku Zapada, rade na „uništavanju“ ruske države“¹⁷, objavio je Rolling Stone 2014. Lojalnost službenoj ruskoj politici, bez obzira na uzastopna kršenja ljudskih prava i ratne zločine, postala je najvažnija novinarska osobina. Mediji koji se tome nisu priklonili proglašavani su „antiruskima“, „opozicijskima“ i „neprijateljima države“. „U ožujku [2013.] je prokremaljska politička internetska stranica objavila kako je sastavila popis 20 najvećih „antiruskih“ medija, s pomoću posebnog algoritma koji je razvila za kritičko pregledavanje medijskog sadržaja u potrazi za riječima i frazama koje prikazuju Rusiju i njezinu akciju u Ukrajini u negativnom svjetlu“¹⁸, napisala je Janet Reitman.

„Negativne“ i „opasne“ riječi su *sankcija*, *agresija* i *aneksija*, ali i njegovanje pozitivnog stava prema ukrajinskim prosvjedima i aktivistima. Jednako se promatraju i novinari koji pišu o ruskim ratnim zločinima, zloupotrebama položaja, čistkama, lošem stanju u ruskim vojskama i

¹⁷ Ibidem, str. 100.

¹⁸ Ibidem, str. 100.

zlostavljanju niže rangiranih časnika i vojnika, pljačkanju i zlostavljanju civila u ratom zahvaćenom području itd. Rusija je pretvorena u državu autoritarnog režima u kojoj vlada jedan čovjek, postoji samo jedna velika stranka i toleriraju se samo mediji koji sve prate s riječima hvale. Dok god Rusija uživa status „velike države“ koja je pobijedila u Drugom svjetskom ratu i izašla iz ekonomske katastrofe devedesetih, medijima nije dopušteno promišljati dalje od dopuštenog okvira.

„Putinova je administracija u jednom trenutku shvatila da je učinkovitije potpuno ugasiti neki medij nego ubijati novinare jednog po jednog“, izjavio je bloger i istraživački novinar Oleg Kašin i dodao: „Uništena je sva povijest neovisnog novinarstva u Rusiji, sve što je stvoreno u 25 godina, još od vremena Gorbačova.“¹⁹ Janet Reitman, koja je 2014. posjetila Moskvu kako bi se upoznala sa stvarnim stanjem u ruskoj prijestolnici, napisala je da prema posljednjim procjenama u cijelom gradu djeluje samo šest istraživačkih novinara, što je znatan pad u odnosu na šest ili sedam ljudi koje je nekoć imala svaka veća redakcija. Način na koji se pokrivaju vijesti i cjelokupno medijsko izvještavanje postalo je dijelom politike. Pluralizam je dopušten samo uz njegovanje nekritične medijske prakse.

Osim što je objavljen rat medijima, ruske su se vlasti posebno obrušile na udruge civilnog društva. Nezadovoljstvo stanovništva i porast broja prosvjeda rezultirali su donošenjem niza zakonskih prijedloga i amandmana kojima je cilj bio ograničiti pravo okupljanja. Mnogi su aktivisti pritvoreni i osuđeni na drakonske zatvorske kazne. Stav vlasti spram aktivista najviše se iskristalizirao sa slučajem Pussy Riot, članicama *riot-grrrl punk* grupe, koje su u ožujku 2012. zbog plesa u moskovskoj katedrali Krista Spasitelja uhićene i optužene za huliganizam i poticanje vjerske mržnje. Njihova je izvedba, koju one nazivaju *punk-molitvom*, trajala svega 40-ak sekundi, no donijela je mogućnost sedmogodišnje zatvorske kazne.

„Pussy Riot je isprovocirao vlast da pokaže svoje pravo lice“, izjavio je bivši ruski politički savjetnik Marat Guelman i dodao: „Pokazalo se da Putin nije, kao što se često opisuje, „skoro Europljanin“. Političar koji je „skoro Europljanin“ ne bi se tako ponašao. Političar koji je „skoro Europljanin“ može podnijeti malo kritike. A sada više nema povratka. Znači, Putin je 2009.

¹⁹ Ibidem, str. 101.

poslao poruku umjetnicima: „Nemojte se petljati s opozicijom – budite lojalni i sve će biti OK“. Tada je počeo govoriti: „Svi koji nisu s nama su protiv nas.“²⁰

Nadja Tolokonnikova, članica grupe Pussy Riot, tijekom izricanja presude za huliganizam 2012. nosila je majicu s natpisom „No pasaran!“, unatoč činjenici što joj je prijetila dugogodišnja robija u nekom od zloglasnih zatvora. Pussy Riot su dobile kaznu od dvije godine zatvora, što se čini znatno umjerenijim od očekivane. Nadja Tolokonnikova je, primjerice, poslana na odsluživanje kazne u logor u Mordoviji, mjestu poznatom po brutalnom kršenju ljudskih prava. „Kako kaže zatvorenička uzrečica, „oni koji nisu robijali u Mordoviji, nisu robijali“²¹, izjavila je nakon izlaska iz zatvora. Budući da se radi o samo jednom od niza sličnih događaja, Rusi ne obraćaju previše pozornosti na Pussy Riot. „Pussy Riot će opet završiti u zatvoru, i to vrlo brzo. U najgorem slučaju, ubit će ih, a osobno smatram da one tome teže“²², izjavio je novinar Artemij Troicki za Rolling Stone.

Vladimir Putin se, s druge strane, ne obazire previše na strane optužbe o kršenju ljudskih prava i konstantnom dokidanju demokratskih sloboda. Neovisna struja u medijima je slomljena, istraživačko novinarstvo uništeno, a medijske slobode pretvorene u sluganstvo Kremlju. Postupno je smanjen i broj prosvjeda, a civilne grupe i opozicija utišane. Uz bezuvjetnu potporu sigurnosno-obavještajnih službi, ruskom je predsjedniku omogućeno ponovno pisanje povijesti i prilagođavanje vlastite vizije države onoj službenoj. „Očito, ništa se ne može mjeriti s dobrom, promjenjivom amnezijom da bi se ponovo, vlastitom političkom rukom, napisala povijest. U tome je očit kontinuitet između sovjetskih i putinovskih metoda“²³, zaključio je francuski povjesničar Stéphane Courtois.

2.1.3. Pravno okruženje za bavljenje novinarstvom

Korumpirani pravosudni sustav i političke restrikcije negiraju ustavnu garanciju poštivanja slobode govora i tiska, što obavještajnim službama i sudovima omogućava nesmetan progon i

²⁰ Ibidem, str. 102.

²¹ Ibidem, str. 102.

²² Ibidem, str. 102.

²³ S. Courtois: Komunizam i totalitarizam, Alfa, Zagreb, 2011., str. 412.

privođenje novinara i *blogera* koji objavljuju „neprikladne“ sadržaje. Iako su u principu dobri, ruski se zakoni namjerno ignoriraju, a odredbe prilagođavaju danim slučajevima. Takva praksa uvelike potiče autocenzuru. Osim toga, u rujnu 2015. na snagu je stupio zakon koji obavezuje tvrtke da pohranjuju podatke o ruskim građanima unutar granica države, čime se osigurava lakši nadzor nad njihovim kretanjem, poslovima i stavovima. Ne samo da takva praksa ozbiljno ugrožava pravo na privatnost običnog stanovništva, već otežava posao novinara i ostalih medijskih djelatnika.

„U svibnju 2015., predsjednik Vladimir Putin potpisao je uredbu kojom se proširuje postojeća zabrana objavljivanja informacija o vojnim stradanjima tijekom rata, uključujući žrtve „specijalnih operacija“ tijekom mirnodopskog razdoblja, dodatno ograničavajući smisleno izvještavanje o ruskom vojnom angažmanu u Ukrajini i Siriji.“²⁴ Dva mjeseca kasnije na snagu je stupilo i takozvano „pravo na zaborav“ koje pojedincima omogućava da pod određenim okolnostima zatraže brisanje informacija o njima.

Ruski Ustav iz 2009. građanima garantira slobodu pristupa informacijama, i to posebice informacijama koje se tiču vladinih tijela. Međutim, takvo nešto u praksi nikada nije zaživjelo. „Zakon potpisan 2013. omogućuje državnom telekomunikacijskom regulatoru, Roskomnadzoru, blokiranje web stranica koje objavljuju pozive na nered, „ekstremističke“ aktivnosti ili sudjelovanje u ilegalnim skupovima.“²⁵ Time je nadzor nad medijima proširen na kontrolu aktivističkih i grupa civilnog društva, a u izvještaju organizacije Freedom House navodi se da je do kraja 2013. bilo blokirano više od 20,000 web stranica. Svaki blog, web stranica ili profil na društvenoj mreži koji dnevno posjeti više od 3,000 ljudi, prema zakonu iz 2014. mora se registrirati na Raskomnadzoru. Administrator time automatski prihvća regulative o zabrani anonimnog objavljivanja i pravne odgovornosti za komentare koje objavljuju drugi korisnici.

U Rusiji je tijekom 2015. nastavljeno gušenje slobode govora, ali i progoni, kaznene prijave i privođenje novinara. „Prema zakonu iz 2012., organizacije civilnog društva, uključujući one koje zagovaraju novinarske i medijske slobode, registrirane su kao „strani agenti“ ukoliko se pokaže

²⁴ Navedeno prema: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/russia>, dostupno 19.08.2016.

²⁵ Ibidem.

da su bile financirane izvana i uključivale se u široko definiranu „političku aktivnost“. Novi zakon potpisan u svibnju 2015. godine omogućava uredu glavnog tužitelja označavanje stranih organizacija kao „nepoželjnih“²⁶, izneseno je u izvješću neprofitne organizacije Freedom House.

2.2. Stvaranje i uspon moderne Kine

Kako je riječ o zemlji koja počiva na različitom kulturno-povijesnom naslijeđu i tradiciji, Kina je iz perspektive Zapada često bila promatrana kao zemlja potpuno drukčijih životnih uvjeta i mogućnosti ostvarenja. Nakon raspada Sovjetskog Saveza, dio svjetske javnosti s iščekivanjem je pratio razvoj kineske situacije i očekivao raspad kineskoga komunističkog režima. Ipak, Komunistička partija Kine do danas se održala na vlasti. S druge strane, kineski ekonomski rast posljedica je prihvatanja kapitalističkog modela gospodarstva. Napredak, i to prvenstveno gospodarski, potisnuo je komunističku ideologiju u drugi plan i Kinu pretvorio u zemlju koju Zapad sve više doživljava kao sebi ravnu. Otvaranje zemlje i gospodarski rast koji se posebno pojačao devedesetih godina donekle su promijenili percepciju Zapadnjaka o najmnogoljudnijoj zemlji svijeta.

Sama činjenica da se radi o državi koja se prostire na dvije trećine istočnoazijskog prostora i najmnogoljudnija je država svijeta, Kinu čini utjecajnom u globalnim okvirima. Usto je jedna od pet stalnih članica Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda i još od osamdesetih godina ima najdinamičniju svjetsku privredu. Kineska posebnost očituje se i u činjenici da se velik dio zemlje u vrlo kratkom razdoblju iz zaostalog poljoprivrednog društva 19. stoljeća transformirano u tehnološki razvijeno i moderno društvo primjereno dostignućima 21. stoljeća.

Suočivši se s katastrofalnim ishodima političkog, ekonomskog i kulturnog naslijeđa, posebice Kulturne revolucije, moderni su kineski vlastodršci zemlju nastojali oblikovati na principu ubranoga gospodarskog rasta i poboljšanja životnih uvjeta stanovništva. Takav je pristup za sobom nosio i nužnost otvaranja svijetu, djelomično prihvatanje potrebe o zaštiti ljudskih prava, poštivanje međunarodnih ugovora s naglaskom na one Ujedinjenih naroda, kontrolu naoružanja i slično.

²⁶ Ibidem.

Moderna Kina priznala je zločine počinjene za vrijeme režima Mao Zedunga i time se okrenula od politike koja je ubila, raselila i zatvorila milijune ljudi. Nakon Maove smrti 1976., Kinu je vodio reformist Deng Xiaoping. Deng je prvi kineski vođa koji se počeo zalagati za slobodniji svakodnevni život bez ideoloških uplitanja i za političku stabilnost koja se očituje kroz javni red. Ipak, prodor slobode u život običnog stanovništva nije značio i tolerantan odnos spram „neprijatelja“ režima. „Omogućavajući Kinezima da postanu malo bogatiji i sretniji, bio je spreman nemilosrdno se suočiti sa svim pokušajima remećenja političke i društvene stabilnosti, kao što su to pokazali i događaji na Trgu nebeskog mira 1989. godine, kad je javno nezadovoljstvo korupcijom i čvrstom ideološkom kontrolom dovelo do izbijanja brojnih studentskih protesta u nizu kineskih gradova, a serija masovnih demonstracija kulminirala masakrom na najpoznatijem kineskom trgu.“²⁷

Kina se ponovno ujedinila tijekom vladavine Jiang Zemina, koji je obnašao dužnost predsjednika od 1989. do 2002. Komunistički totalitarizam postupno je ublažen i pretvoren u model koji više nalikuje na autoritarizam. Kinezima je dopuštena neometana migracija iz sela u gradove, slobodno biranje zanimanja i poslova, ali i izlazak na kompetitivne lokalne izbore. Nacionalni izborni sustav još uvijek nije zaživio, a velik broj Kineza čak smatra da bi takvo što bilo nemoguće zbog brojnosti stanovništva. Ipak, ljudske slobode su proširene, a stotine milijuna Kineza imalo je priliku prijeći u višu klasu. Hu Jintao, koji je predsjednikom Kine postao 2003., nastavio je njegovati bliske odnose zemlje s Japanom, Rusijom i Sjedinjenim Američkim Državama. Od 2013., dužnost kineskog predsjednika obnaša Xi Jinping.

Prema Noamu Chomskom, kineski gospodarski rast ne može se promatrati jednoznačno: „Kina i Indija nesumnjivo doživljavaju gospodarski rast; stotine milijuna ljudi živi puno bolje nego ranije, ali tu su s druge strane stotine milijuna ljudi koji ne žive bolje. Štoviše, njihova se situacija umnogome pogoršava.“²⁸ Naime, kineski rast očituje se na jeftinijoj radnoj snazi i uvjetima poslovanja, što uvelike pogoduje stranim investitorima. „Ako ste Apple, jedna od najbogatijih korporacija na svijetu, možete imati radnike koje zapošljava Foxconn, tajvanska tvrtka na jugozapadu Kine, koji žive u stravičnim uvjetima, ubijaju se, i na tome steći ogromnu

²⁷ K. Jurić: Pola stoljeća NR Kine, Politička misao, broj 3, rujan 1999., str. 36.

²⁸ N. Chomsky, D. Barsamian: Sustavi moći, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013., str. 14.

zaradu.“²⁹ Kapitalizam i želja za gomilanjem kapitala prodrli su u svaku poru kineskog društva, što vlast gleda s naklonošću. Strane kritike o nemilosrdnom kapitalističkom modelu u Kini uglavnom ne nailaze na podršku vlasti.

„Danas gotovo da nije moguće izdvojiti utjecajnije ime unutar kineske vladajuće elite koje vjeruje u komunizam, čime je stvoren vakuum koji je nacionalizam, kao oduvijek prisutan i snažan element partijskog dokazivanja, spremno ispunio.“³⁰ Takva je situacija oslikavala stanje političkog vrha još devedesetih godina 20. stoljeća, a isticanje nacionalnog ponosa kao rijetkog načina povezivanja održalo se do danas. Komunizam se u pravom smislu riječi, čini se, zadržao samo u imenu Kineske komunističke partije.

Kineski rast u međunarodnim je okvirima prouzročio paniku, i to zbog straha od ozbiljnog ugrožavanja ravnoteže snaga. Gospodarski rast je tijekom devedesetih godina postao toliko snažan da ga je postalo nemoguće ignorirati. Takva je situacija rezultirala i „teorijom kineske opasnosti“ (*China Threat Theory*), posebno aktualnom u Sjedinjenim Američkim Državama. Ipak, kineski su vlastodršci u narednom periodu djelomično uspjeli ublažiti strahove međunarodne zajednice.

Kina u 21. stoljeću funkcionira na vanjskopolitičkoj teoriji koju vlastodršci nazivaju teorijom „miroljubivog uspona“. „Osnovna je postavka teorije „miroljubivog uspona“ da snažan dugoročni rast kineskoga gospodarstva i afirmacije Kine u međunarodnim odnosima nije ni regionalna ni globalna prijetnja, nego, naprotiv, može koristiti kineskim susjedima i svjetskoj zajednici“, mišljenja je Ozren Baković. „U odnosima sa susjednim zemljama naglašava se da kineski uspon može tim zemljama pomoći da ubrzaju gospodarski rast i postanu sigurnije.“³¹ Komunistička partija Kine 2002. godine početnih je 20 godina 21. stoljeća imenovala razdobljem „strateške prilike“ za kineski razvoj, i to unatoč neuravnoteženosti gospodarskog rasta i kineskoj pretjeranoj ovisnosti o izvozu.

²⁹ Ibidem, str. 146.

³⁰ K. Jurić: Pola stoljeća NR Kine, Politička misao, broj 3, rujan 1999., str. 37.

³¹ O. Baković: Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija, Politička misao, broj 1, kolovoz 2004., str. 126.

Kina se već u početnim godinama od prihvaćanja teorije „miroljubivog uspona“ pretvorila u svjetsko gospodarsko čudo. „Stopa rasta u 2003. godini je, unatoč epidemiji netipične upale pluća (SARS), iznosila 9,1 posto.“³² „Miroljubiv uspon“ Kini je omogućio približavanje Sjedinjenim Državama, što se posebno očitovalo nakon 11. rujna i terorističkog napada na SAD. Osim što zajednički rade na suzbijanju međunarodnog terorizma, Kina i SAD važni su trgovinski partneri. Međutim, odnos dvaju sila i dalje prati nekoliko ozbiljnih problema, posebice kineski odnos spram Tajvana. Usto, problem predstavlja i enormni američki deficit u trgovinskoj razmjeni s Kinom.

„Kina je u velikoj mjeri pogon za sklapanje dijelova. Tek nakon što razbijemo taj okvir gledanja na nacionalne države kao na jedinstvene cjeline bez unutarnjih podjela, uviđamo da se događaju globalni pomaci moći, što smjer tih pomaka od radne snage vodi do vlasnika svijeta: transnacionalnoga kapitala, globalnih financijskih institucija“³³, mišljenja je Noam Chomsky. „Miroljubiv uspon“ nije rezultirao samo karakterističnim načinom donošenja političkih odluka u zemlji, već je doveo do ogromne neravnoteže u razvoju. Tako se, primjerice, iluzija o kineskom gospodarskom čudu naglo počinje gubiti odlaskom na zapad zemlje. Ne samo da se radi o dijelu zemlje u koji nije prodrila industrijalizacija i kapitalizam, već se u ponekim predjelima način života odvija na principu primitivnih seoskih zajednica prošlih stoljeća.

Takva slika Kine ne razrađuje se na internim političkim raspravama, u stručnim člancima i na seminarima namijenjenima stranim partnerima i investitorima. Štoviše, siromaštvo i zaostalost zajednica koje žive u provincijama udaljenim od velikih kineskih metropola uglavnom se ignorira. Kineski ponos počiva na modernim, obrazovanim i bogatim Kinezima s istoka zemlje. Istovremeno, stotine milijuna ljudi koji žive i rade u stravičnim uvjetima ostavljeni su da čekaju „na red“.

2.2.1. Kinesko društvo i stupanj slobode iz perspektive Kineza

Baveći se pitanjem ljudskih prava u Kini, mediji sa sjedištem na Zapadu situaciju najčešće promatraju vertikalno, polazeći prvenstveno od vlasti i njihova odnosa spram ljudskih sloboda.

³² Ibidem, str. 127.

³³ N. Chomsky, D. Barsamian: Sustavi moći, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013., str. 14.

Pitanje kineske slobode danas sve se manje tiče količine slobode koju je središnja vlast na čelu s partijom i vladom spremna dopustiti, a sve više stava kineskog stanovništva spram slobode i njihove potrebe za njom. Posljednjih godina Kina je postala dom novim idejama o zaštiti ljudskih prava, socijalnoj pravdi, vladavini zakona te participaciji u politici. Pitanje koje se nameće jest koliko su vlastodršci spremni takve ideje uzeti u razmatranje.

Svjetska putnica i bivša zaposlenica Ujedinjenih naroda, Arely Miranda González, objavila je 2015. godine dokumentarni film naziva „Why Do They Fear Us?”.³⁴ González se na put u Kinu otisnula bez prethodnog filmskog iskustva, a motiv snimanja dokumentarca bio je strah Zapada od rastućega kineskog čuda. Umjesto da se usmjeri na intervjuiranje kineske elite i političkog vrha, autorica je glavnu riječ namijenila mladim kineskim, ali i stranim studentima.

Osim što su iskrena, njihova su promišljanja o stupnju slobode, potrebnim promjenama i odnosu Zapadnjaka spram Kine prije svega hrabra. Naime, Kina je još uvijek autoritativna i restriktivna zemlja, spremna ugušiti glasove neistomišljenika. Većina intervjuiranih mladih ljudi u filmu pripada skupini najuspješnijih studenata u zemlji, a autorica iz naziva „najboljima od najboljih“. Osim što govore engleski jezik, ti su mladi ljudi dobro upućeni i u promišljanja Zapadnjaka o kineskoj kulturi, političkom ustrojstvu, ljudskim pravima i kvaliteti života.

Najzanimljiviji aspekt filma je autoričina sposobnost bilježenja zapadnjačkog nerazumijevanja kineskog načina života, i to kroz izjave ljudi koji predstavljaju budućnost Kine. Oni uspijevaju pobiti zablude o Kini kao komunističkoj diktaturi u kojoj vlast guši svaku slobodu svog naroda, jasno otkrivajući da komunizam u Kini više ne postoji. Komunistička partija Kine za njih uglavnom predstavlja nepromjenjiv oblik političke vlasti, no složni su u mišljenju da ona ne predstavlja kineski narod. Nekoliko je intervjuiranih mladih ljudi dalo naslutiti da se boje za svoju sudbinu kažu li nešto što ne bi trebali, no većina njih spremno je prihvatila da su Kini potrebne promjene. Oni su složni u ocjeni da se Kina uvelike promijenila prodorom kapitalizma u zemlju, ali dopuštaju mišljenje o neravnomjernom razvoju zemlje i kvaliteti života.

Tijekom autoričinog boravka u zemlji, u Pekingu su izbili manji protesti inspirirani Arapskim proljećem. González iskreno bilježi razloge neuspjeha protesta, i to uz pomoć izjava stranaca

³⁴ Navedeno prema: <https://www.youtube.com/watch?v=KOGh9GMm0WA>, dostupno 19.08.2016.

koji u Kini žive i rade. Oni autorici objašnjavaju kako kineski mediji vijesti o političkim prevratima, protestima i revolucijama u svijetu ne objavljuju kao glavne vijesti, što je suprotno praksi na Zapadu. Kineska vlast u potpunosti nadzire medije i na taj način sprječava bilo kakav poticaj pobune u vlastitom narodu.

U filmu se prepoznaju patriotske, radikalne, idealistične i konzervativne ideje, a „Why Do They Fear Us?“ kroz njih razotkriva ono što se u zapadnjačkim medijima o Kini uglavnom ne spominje. Umjesto fokusa na gospodarski rast i mogućnost širenja kineskoga političkog utjecaja na globalnoj razini, autorica otkriva uglavnom nepoznatu sliku zemlje.

González tako Kinu predstavlja kao mjesto u kojemu Komunistička partija i dalje upravlja zemljom, ali bez uporišta u ideologiji komunizma. Granice slobode govora i mišljenja su znatno proširenije nego u prijašnjim razdobljima, no kinesko stanovništvo i dalje živi u strahu od mogućih restrikcija zbog izrečenog stava. Iako većina stanovništva ne vjeruje u mogućnost održavanja nacionalnih izbora i promjenu vlasti, mladi ljudi intervjuirani za potrebe filma pokazuju da bi bili spremni prihvatiti promjene. Dok s jedne strane stotine milijuna ljudi živi u luksuzu koji im je omogućio kapitalizam, stotine milijuna drugih i dalje živi u krajnjem siromaštvu. Unatoč visokoj informatiziranosti i tehnološkom napredu, kineska tradicija i tisućljetno kulturno naslijeđe i dalje predstavljaju jedan od stupova kineskog društva. Kina je višestruko kompleksna zemlja, a njezino shvaćanje nije moguće bez prethodnog napuštanja mišljenja o zapadnjačkom načinu života kao jedinom ispravnom i mogućem.

2.2.2. Dokidanje medijskih sloboda

Iako su kineskim otvaranjem Zapadu u zemlju djelomično prodrle ideje slobodnoga govora, izražavanja, mišljenja te slobode uopće, kineski mediji danas su i dalje pod snažnom kontrolom države. Sukladno naslijeđu komunističkog režima, istraživačko novinarstvo u zemlji nikada nije zaživjelo, a prostor koji dobivaju novinari liberalnih političkih nazora izrazito je malen. Nakon što je Xi Jinping preuzeo vlast nad Kineskom komunističkom partijom 2012., u medijima je nastavljen trend ideološkog stezanja. Prema izvješću neprofitne organizacije Freedom House za

2015.³⁵, profesionalni su novinari prvi put u nekoliko godina bili podvrgnuti zadržavanju, osuđivanju i privođenju. Ista je sudbina zadesila velik broj reportera koji se bave etničkim grupama, *online* aktivista i *freelancera*.

Pristup internetu u Kini je od početka pod snažnim nadzorom vlasti, čime *online* prostor obiluje mnoštvom zabranjenih i nepodobnih tema. Osim što se političke odluke Kineske komunističke partije tradicionalno ne smiju propitivati, na internetu se provodi strogi nadzor nad sadržajima koji se tiču kineske službene politike spram pokrajina Tibet i Xinjiang, zabranjenih religijskih praksi i skupina te pornografije. Međutim, broj internetskih korisnika tijekom 2014. ubrzano je počeo rasti, i to prvenstveno zbog dostupnosti mobilnih uređaja. Suočeni s nemogućnošću kontrole, medijski su cenzori bili prisiljeni promatrati prodor i cirkulaciju „nepodobnih“ vijesti među kineskim stanovništvom. Međutim, takva je situacija vrlo brzo promijenjena.

Tijekom 2014., kineske su vlasti pojačale nadzor nad ionako ograničenom pristupu društvenim mrežama. Osim što su pojačane restrikcije za korisnike Weibo servisa, platforme najbližije zapadnjačkom Twitteru, nadzor i ograničenja proširena su i na WeChat. Radi se o platformi za slanje poruka u kojoj je vlast prepoznala opasnost zbog lakog širenja „neprijateljskih“ ideja. Takve zabrane nisu otežale samo komunikaciju običnog stanovništva, već su ugrozile posao novinara koji su putem servisa razmjenjivali podatke o stanju u državi i svijetu.

Kineski korisnici interneta nemaju pristup web platformama kao što su Facebook, YouTube, Wikipedia ili Twitter. Tijekom posljednje dvije godine, popis zabranjenih servisa proširen je na Google servise, Flickr i Dropbox. Osim što kineski cenzuri nadziru pristup web servisima i filtriraju dozvoljene sadržaje, vlasti se brinu i za nadzor nad *online* korisničkim raspravama. „Od 2004. godine, KKP i vladini dužnosnici na svim razinama odabrali su i obukli vojsku plaćenih web komentatora. Njihova zadaća uključuje objavu provladinih primjedbi, praćenje javnog mijenja, ometanje ili preusmjeravanje kritike i sudjelovanje u javnim *online* razgovorima s dužnosnicima kako bi se osigurala interakcija između građana i države.“³⁶

³⁵ Navedeno prema: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/china>, dostupno 19.08.2016.

³⁶ Ibidem.

Suočeni sa zabranama, kineski su razvijajući *softwarea* domaćim internetskim korisnicima ponudili svoje inačice popularnih web platformi na Zapadu. Međutim, sadržaj objavljivan na takvim stranicama nije pošteđen cenzure. Štoviše, tisućama cenzora koji posluju u skladu s direktivama Kineske komunističke partije dozvoljeno je brisati objave i komentare privatnih korisnika. „Neke strane internetske kompanije su također surađivale s kineskom vladom o primjeni cenzure.“³⁷

U izvještaju za 2016. godinu³⁸, Freedom House navodi da je od prosinca 2015. godine 49 novinara i *online* reportera bilo zatvoreno. Trend ideološkog stezanja je nastavljen, zajedno s financijskim pritiscima. Dok su s jedne strane mediji pod zaštitom Kineske komunističke partije rasli, utjecaj liberalnih i komercijalnih medija smanjen je zbog uzastopnih političkih pritisaka. Usto, vlasti su odgovorile na povećanu cirkulaciju liberalnih, „antirežimskih“ i slobodoumnih ideja na internetu, blokirajući tako pristupne alate i potičući inovativne *cyber* napade.

„Kineska komunistička partija vrši izravnu kontrolu nad objavom vijesti preko Centralnog odjela za propagandu i odgovarajućih podružnica na nižim razinama vlasti. Rutinski zabranjene teme uključuju pozive za veću autonomiju u Tibetu i Xinjangu, odnose s Tajvanom, progon i aktivizam duhovne grupe Falun Gong, spise istaknutih disidenata i nepovoljno izvještavanje o KKP i njezinim vođama.“³⁹ Osim toga, kineski se medijski prostor odlikuje i posebnim pokrajinskim cenzorima koji izdaju tajne smjernice o drugim zabranjenim temama. One se redovito prosljeđuju web administratorima i medijskim urednicima koji podržavaju službenu politiku zemlje. U izvješću organizacije Freedom House za 2016. stoji da su se direktive o zabranjenim temama tijekom 2015. ticale informacija o velikim industrijskim nesrećama, okolišu, burzovnim podacima, ekstremnom nasilju i slučajevima korupcije na najvišim granama vlasti.

³⁷ Ibidem.

³⁸ Navedeno prema: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/china>, dostupno 19.08.2016.

³⁹ Ibidem.

„Vođe KKP koriste kontrolu nad medijima kako bi propagirali pozitivne stavove o stranci, vladi i predsjedniku.“⁴⁰ S druge strane, službena vlast iste metode koristi kako bi potaknula negativan i kritičan stav javnosti spram svojih navodnih neprijatelja. Njihove su metode sofisticirane, obvezujuće i traže poslušnost. Tijekom 2015., velik broj popularnih web servisa bio je prisiljen isticati ili umanjiti važnost određenih vijesti na svojoj naslovnici.

„Ograničenja nad istraživačkim novinarstvom i liberalnim, komercijalnim medijskim izdanjima zategnuta su tijekom godine. Iako su s povećanim pritiskom suočeni od 2012. godine, događaji u 2015. godini bili su presudni u smanjenju utjecaja i financijske održivosti tih izdanja.“⁴¹ Restriktivno političko vodstvo u kontroli nad medijima potpomognuto je i krajnje konkurentskim i ogromnim kineskim tržištem, što liberalnim i komercijalnim medijima uvelike otežava pronalazak publike i prostora.

S druge strane, u Kini se tijekom 2015. godine drastično povećao broj novih digitalnih medija pod pokroviteljstvom države, a na taj se način povećala i dominacija službenih stavova partije. Među najutjecajnijima je svakako *Paper*, web platforma koju izravno financira središnja vlast putem Shanghai United Media Group. „Ona je privukla mnoge mlade kineske čitatelje svojom neprimjerenom kombinacijom propagande, umjetnosti i kulturnih vijesti.“⁴² Freedom House navodi da su slični medijski projekti pokrenuti u najmanje šest drugih provincija i općina, a njihova su postignuća zadovoljila najviše političke vođe.

Kineske su vlasti u travnju 2016. ukinule koncesije financijskim publikacijama Moneyweek i Business Herald, i to zbog izvješća o korupciji u zemlji. S druge strane, povećan je utjecaj tradicionalnih partijskih glasila i nacionalne televizije, i to prvenstveno njihovim širenjem na društvene mreže.

Rad stranih medijskih kuća i novinara u Kini vrlo je otežan. Tijekom 2015., zabilježen je velik broj uznemiravanja, fizičkih napada i zastrašivanja stranih reportera od strane domaćih službenika. Osim toga, kineski mediji pod pokroviteljstvom države stranim se kolegama vrlo

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

često obraćaju neprijateljskim tonom, istovremeno prijeteci njihovim domaćim izvorima. Freedom House navodi nekoliko slučajeva protjerivanja stranih izvijestitelja, među kojima je najpoznatiji onaj francuske novinarke Ursule Gauthier zbog objave članka o vladinoj politici u Xinjangu. „Web stranice niza stranih izdanja su dosljedno blokirane u Kini, uključujući one Bloomberg Newsa i New York Timesa, koje su zabranjene 2012. godine nakon što su izvjestile o bogatstvu obitelji glavnih vođa.“⁴³

Iako su strani izvijestitelji 2007. godine dobili dopuštenje slobodnog putovanja većim dijelom zemlje, zajedno s mogućnošću intervjuiranja lokalnih građana bez prethodnog odobrenja vlade, putovanje u Tibet i druga „osjetljiva“ područja i dalje je otežano. Svako izvještavanje iz tih područja blisko se nadzire i zahtijeva prethodno dopuštenje. S druge strane, novinari iz posebnih administrativnih regija Makau i Hong Kong i dalje trebaju tražiti odobrenje za svako putovanje unutar zemlje.

2.2.3. Pravno okruženje za bavljenje novinarstvom

Prema članku 35., Ustav kineskim građanima jamči slobodu govora, udruživanja, okupljanja i objavljivanja, no ustavne se odredbe u većini slučajeva ne mogu koristiti na sudu kao sredstvo dokazivanja pojedinih prava. Naime, prava su podređena odlukama Kineske komunističke partije kao glavnog regulatora u zemlji. Kinesko zakonodavstvo ne prepoznaje odredbe kojima se posebno štite prava novinara ili kažnjavaju njihovi napadači. Bilo kakvu povredu prava novinara teško je ili nemoguće dokazati na sudu zbog sudaca koje izravno imenuje KKP te koji na taj način izravno slijede njihove prijedloge. „Nejasno sročene odredbe u kaznenom zakonu i državne tajne rutinski se koriste za zatvaranje kineskih građana zbog mirnog izražavanja stavova koje KKP smatra nepoželjnim.“⁴⁴

Osim toga, tijekom 2013. godine uvedena je smjernica o „online glasinama“, što također može dovesti do pritvaranja i osuđivanja. Mirno izražavanje stavova u Kini nadzire se i putem kaznenih odredaba o kleveti, ali i mnoštva drugih neformalnih interpretacija zakona. „Tijekom 2015. godine, Nacionalni narodni kongres usvojio je nekoliko zakona i izmjena koji su

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

kodificirali postojeće medijske kontrole, povećali kazne za političke i vjerske iskaze te obvezali tehnološke tvrtke da asistiraju sigurnosnim agencijama u istragama: Zakon o nacionalnoj sigurnosti donesen je u srpnju, izmjene i dopune Kaznenog zakona stupile su na snagu u studenom, a Zakon o antiterorizmu donesen je u prosincu.⁴⁵

Takav razvoj situacije potaknuo je daljnji progon i zatvaranje novinara, pisaca, *freelancera* i *online* aktivista, ali i običnih kineskih građana. Kinesko zakonodavstvo posebno kažnjava slanje *online* sadržaja izvan granice zemlje.

„Pripadnici vjerskih i etničkih manjina su predmet posebno oštrog postupanja zbog *online* aktivnosti, spisa ili nastojanja širenja informacija koje odstupaju od linije KKP. Među novinarima koji služe najduže zatvorske kazne u Kini su Uighursi i Tibetanci. Osim novinara, obični Tibetanci, Uighursi i sljedbenici Falun Gong-a zatvoreni su zbog pristupa, posjedovanja i širenja zabranjenih informacija ili povezanosti s novinarima koji žive u egzilu.“⁴⁶

Osim što kinesko zakonodavstvo ne dozvoljava slobodan pristup službenim informacijama, u velikom broju slučajeva agencijama je čak zabranjeno raspačavanje informacija koje se tiču vitalnog interesa kineskog društva. Tijekom 2014., Kineska komunistička partija osnovala je nova tijela za regulaciju i nadzor internetskih servisa. Njima su dodijeljene sve ovlasti u nadzoru nad sadržajem, njegovom mijenjaju, brisanju i prilagođavanju službenim direktivama. „Novinari i ostali medijski djelatnici zakonski su dužni koristiti službene novinarske iskaznice, iako neki izvještavaju i bez njih.“⁴⁷ Objavljivanjem „neprijateljskih“ ili nepoželjnih sadržaja novinari riskiraju oduzimanje novinarske iskaznice, ali i otkaz, stavljanje na crnu listu ili dobivanje kaznene prijave.

2.3. Hrvatska nakon pada komunizma

Prvi demokratski izbori u Hrvatskoj održani su 1990., a na njima je nadmoćno pobijedila Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) predvođena dr. Franjom Tuđmanom. U svibnju 1990. s

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ Ibidem.

radom je započeo višestranački Sabor. Samostalna i nezavisna država Hrvatska formira se nakon referenduma održanog 19. svibnja 1991. Naime, više od 93 posto birača odlučilo je podržati nezavisnu državu, što je rezultiralo donošenjem Ustavne odluke o samostalnosti i suverenosti Republike Hrvatske od 25. lipnja 1991. U listopadu iste godine hrvatski je politički vrh raskinuo sve dotadašnje državnopravne veze sa Saveznom Federativnom Republikom Jugoslavijom.

„Zbog rata, koji je bio nametnut Hrvatskoj, i okupacije dijela hrvatskog teritorija jedna od prvih vanjskopolitičkih zadaća bila je uključivanje u borbu protiv srpske agresije i oslobođenje vlastitog teritorija. To je tražilo svestrano međunarodno prezentiranje i objašnjavanje novonastale situacije na tlu Hrvatske i bivše Jugoslavije, stalno iznošenje činjenica, traženje podrške i, na kraju, dobivene bitke za diplomatsko priznanje Hrvatske i uspješno uključivanje u strukture međunarodne zajednice.“⁴⁸

Paralelno s jačanjem odnosa s međunarodnom zajednicom, u Hrvatskoj su pokrenute akcije za prekid rata. Nakon što je oslobođen okupirani teritorij, hrvatsko je vodstvo započelo njegovu mirnu reintegraciju u okvir Hrvatske države. Donekle osiguravši nacionalnu sigurnost, hrvatski politički vrh okrenuo se razvijanju odnosa sa susjednim zemljama, ali i traženju puta u europske institucije. „Taj veliki napor Hrvatske da se izađe na međunarodnu scenu nije se odvijao u normalnim mirnim uvjetima, ali je ipak dao značajne rezultate.“⁴⁹

Hrvatska je postala punopravnim članom Ujedinjenih naroda 22. svibnja 1992. godine, nakon čega se mogla konkretnije posvetiti traženju puta u Europu. „Središnje je pitanje bilo ulazak u Vijeće Europe. Ulazak u tu početnu, ali i središnju europsku instituciju, iz koje se dalje granaju putovi europskog povezivanja, otežan je nekim unutarnjim hrvatskim pitanjima, ali isto tako i željom Europe da zadrži stanovitu formu pritiska na hrvatsko ponašanje.“⁵⁰ Najveći problemi pri ulasku Hrvatske u Vijeće Europe ticali su se slobode tiska, položaja srpske manjine, ponašanja hrvatskoga političkog vrha u odnosu na situaciju u Bosni i Hercegovini, zagrebačke krize i slično. Hrvatska je naposljetku postala članicom Vijeća 6. studenog 1996.

⁴⁸ R. Vukadinović: Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti, Ziral, Mostar, 1997., str. 236.

⁴⁹ Ibidem, str. 237.

⁵⁰ Ibidem, str. 245.

Domovinski rat osiromašio je hrvatsko stanovništvo, a situacija se dodatno pogoršala prelaskom na tržišno gospodarstvo i privatizacijom. Hrvatska, zajedno s bivšim državama komunističkog bloka, ulazi u tranzicijsko razdoblje izgradnje nove države. „Sva tranzicijska društva obilježena su „negativnom modernizacijom“. Modernizacija vođena državom povijesno je uspjela, ali su potiskivane sociokulturne konsekvence koje dolaze na vidjelo transformacijskim promjenama, pa su napetosti između sistema i socijalne integracije predprogramirane.“⁵¹

Prvi hrvatski predsjednik Franjo Tuđman predstavlja se kao „jačatelj“ hrvatskoga nacionalnog ponosa, a „njegova stajališta percipirana su kao suštinska i općevaljana, što je svoj odraz našlo i u temeljnim dokumentima hrvatske državnosti.“⁵² Godine 2000. vlast preuzima koalicija sastavljena od SDP-a, HSS-a, HNS-a, LS-a, IDS-a i HSLS-a. Premijerom zemlje postoje Ivica Račan, a Stjepan Mesić izabran je za predsjednika. Račanovu politiku zamjenjuje reformirani HDZ, predvođen Ivom Sanaderom. Iako su pokrenute mnoge reforme kako bi se potaknuo rast gospodarstva, druga polovica prvog desetljeća 21. stoljeća ponajprije je obilježena korupcijskim skandalima, rastom nezaposlenosti, problemima u školstvu te lošim stanjem javne uprave i pravosuđa.

„Gotovo sve hrvatske političke stranke, koje su izašle na prve demokratske izbore 1990. godine, imale su u svom programu približavanje i ulazak Hrvatske u Europu. To je bilo viđeno kao šansa za brže stvaranje vlastite države, podizanje blagostanja, izgradnju europskih standarda življenja i, na kraju, kao mogućnost da se i sigurnost poveže s novim modelom koji je nastajao nakon pada berlinskog zida“⁵³, napisao je Radovan Vukadinović u knjizi *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*. Posljedično tome, Hrvatska je 1. travnja 2009. postala članica NATO-a, a 1. srpnja 2013. postaje jedna od zemalja članica Europske unije.

⁵¹ I. Cifrić: *Tranzicija i transformacija, Socijalna ekologija*, Zagreb, br. 2, travanj 1996.

⁵² H. Gračanin: *Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske, Kroatologija*, br. 1, svibanj 2010., str. 91.

⁵³ R. Vukadinović: *Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti*, Ziral, Mostar, 1997., str. 244.

2.3.1. Stanje u hrvatskom novinarstvu u demokratskom političkom okruženju

Iako nakon prvih demokratskih izbora iz 1990. u Hrvatskoj dolazi do promjena u smislu slobodnog funkcioniranja medija, nova hrvatska vlast vrlo brzo ponovno preuzima nadzor nad važnijim činiteljima javnog mnijenja. Hrvatsko je tržište zbog ratnog stanja i privikavanja na novi državni model osiromašeno, što negativno utječe na porast broja privatnih medija, posebice tiskovina.

Budući da u ranoj Hrvatskoj nije postojala tradicija javnih medija, do poteškoća je dolazilo i prilikom uspostave javnih medijskih servisa. U prvom redu, misli se na pokretanje Hrvatske radiotelevizije (HRT) i Hrvatske izvještajne novinske agencije (HINA). Za razliku od jugoslavenske medijske prakse, u kojoj su mediji bili pod državnim nadzorom, hrvatski javni servisi u svojim su počecima suočeni s nepostojanjem definicije o njihovoj ulozi i načinu funkcioniranja. „Transformacija u javne medije je spora, a rezultat je balansiranja između zakona i programskih, tržišnih i organizacijskih zahtjeva koje nameće novo medijsko tržište, a mnogo manje – usmjerenosti na suvremene programske izazove koje omogućavaju nove tehnologije“⁵⁴, smatra Nada Zgrabljic Rotar, izvanredna profesorica na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu.

Izbijanje ratnih sukoba u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini potaknuo je prve stručne rasprave o ulozi novinarstva u novim uvjetima, a glavna pitanja ticala su se načina na koji treba izvještavati o samom Domovinskom ratu. Najveći problemi ticali su se pitanja treba li lagati za zemlju kako bi se zaštitili nacionalni interesi, treba li objavljivati fotografije ranjenih i ubijenih vojnika i civila, treba li stanovništvo informirati ili dezinformirati o stvarnom stanju na bojišnicama te je li opravdano promicati svojevrsni govor mržnje u medijima. Istovremeno, u Hrvatskoj se održavaju prve rasprave o pitanju etike u novinarstvu.

Devedesete godine 20. stoljeća u hrvatskom je novinarstvu obilježilo i usvajanje velikog broja dokumenata na razini europskih i svjetskih novinarskih organizacija i udruženja. Neki od njih su *Tolerancija i rasizam* Europske federacije novinara, *Deklaracija o načelima ponašanja novinara*

⁵⁴ N. Zgrabljic: Hrvatska medijska praksa i javni mediji, *Medijska istraživanja*, broj 1, lipanj 2003., str. 59.

te *Etika novinarstva, prava čovjeka i dužnosti medija u društvu* Međunarodne federacije novinara i *Proglas o etici novinarstva* Svjetske organizacije novinara.

Nakon završetka Domovinskog rata, u Hrvatskoj se počinje rađati novi tip istraživačkog novinarstva, praćen senzacionalističkim pristupom i težnjom za ekskluzivnim vijestima. Takav tip novinarstva postupno je doveo do srozavanja novinarske etike, ali i novinarske profesije općenito. Etički kodeksi koji su doneseni s ciljem osiguravanja kvalitetne i etične novinarske prakse počinju se ignorirati.

Na hrvatskoj se medijskoj sceni 1990. pojavio list Slobodni tjednik, poznat i kao ST, a prema Gordani Vilović, profesorici na Fakultetu političkih znanosti, radi se o tiskovini koja zauzima neslavno prvo mjesto po srozavanju novinarskih standarda u Hrvatskoj. „Prvi je počeo objavljivati određene surogate istraživačkog novinarstva, doduše često dopisujući gotove tekstove kako bi izveo „jak“ naslov, donosio je skandale javnih osoba, kupovao povjerljive dokumente i stenograme.“⁵⁵

Slobodni tjednik s radom prestaje 1993. godine, nakon čega vrlo kratko izlaze ST Ekskluziv i Imperijal, listovi sličnog sadržaja i novinarskog pristupa. U istom periodu započinje snažna tabloidizacija hrvatskih tiskovina. „Relevantne vijesti počinju se podastirati na lakši način, s više ilustracija i većim fotografijama, s više kratkih tekstova, a sve manje onih duljih, analitičnijih.“⁵⁶ Umjesto važnih društveno-političkih tema, u prvi plan dolaze vijesti s upitnom i često marginalnom vrijednošću. Takvi su tekstovi namijenjeni širokoj publici, a sama bit članka uglavnom se nazire već u naslovima.

Budući da je hrvatsko stanovništvo devedesetih u prosjeku ne samo siromašno, već i neobrazovano, ozbiljniji pristup medijskom izvještavanju ne nailazi na dovoljnu zainteresiranost tržišta. Umjesto ozbiljnih i dugih analitičkih tekstova, publika traži sadržaje koje može brzo i lako konzumirati. Takva je situacija u potpunosti pogodovala tabloidizaciji, što nije slučaj samo Hrvatske, već i velikog broja drugih postkomunističkih zemalja Istočne Europe.

⁵⁵ G. Vilović: Istraživačko novinarstvo, tabloidizacija i etika, Društvena istraživanja, broj 6, prosinac 2003., str. 959.

⁵⁶ Ibidem, str. 960.

Rane 2000-e godine u hrvatskom novinarstvu obilježio je daljnji proboj senzacionalizma, a tabloidi se počinju izdavati u prikladnijem formatu, na kvalitetnom papiru i u boji. Shvaćanje novinara kao „četvrtog stupa vlasti“ sve se češće zaboravlja. Hrvatska je početkom 21. stoljeća osiromašena zemlja koja se još uvijek privikava na novi demokratski model vlasti, a državu potresaju korupcijski skandali i sjećanje na uglavnom katastrofalne ishode privatizacije.

Novinarski standardi i etika blokirani su pred interesima izdavača za brzom zaradom, što pogoduje cvjetanju takozvanoga pseudoistraživačkog tipa novinarstva. „Obilježja pseudoistraživačkog novinarstva u Hrvatskoj mogu se prepoznati kao: plasiranje informacija iz jednog izvora, otvorene špekulacije bez uvjerljivih dokaza, očite jednostranosti u obradi tema/fenomena/aktera, novinari i urednici povezani s određenim interesnim skupinama, interesi vlasnika medija evidentno ograničavaju dublje ulaženje u temu ili problem. Krajnji rezultat takva istraživanja jest dvojben kredibilitet, senzacionalizam i neuvjerljivost“⁵⁷, zaključuje Gordana Vilović.

2.3.2. Hrvatsko novinarstvo iz perspektive stranih medijskih stručnjaka

Prema izvješću neprofitne organizacije Freedom House za 2015. godinu⁵⁸, hrvatsko pravosuđe prepoznaje pravo na slobodu medija i pravo na informaciju. Ipak, autori napominju da je sloboda medija ograničena nizom zakonodavnih restrikcija i da je država u posljednjem razdoblju tolerirala zlostavljanje novinara. Freedom House navodi da je prema podacima Hrvatskog novinarskog društva (HND) vođeno više od 40 krivičnih predmeta protiv uvrede i klevete od travnja 2014. Izmjenama i dopunama Kaznenog zakona iz 2013. uvedeno je kazneno djelo „sramoćenja“, čime se novinari mogu osuditi na značajne novčane kazne.

U travnju 2014., Slavica Lukić postala je prva novinarka osuđena zbog uvrede nakon izvještavanja o financijskoj aferi u medicinskoj tvrtci Medikol. Osuđena je na novčanu kaznu od 26 tisuća kuna. Reagirajući na kritike profesionalnih novinara i novinarskih udruženja zbog

⁵⁷ Ibidem, str. 968.

⁵⁸ Navedeno prema: <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/croatia>, dostupno 18.08.2016.

spomenutog slučaja, hrvatska je vlada počela razmatrati uvođenje potencijalnih promjena u doneseni zakon.

„Novinari, posebno oni koji se bave pokrivanjem korupcije, organiziranog kriminala i ratnih zločina, i dalje se suočavaju s uznemiravanjem zbog rezultata njihova rada, iako je fizičko nasilje prema novinarima značajno smanjeno posljednjih nekoliko godina. Ti rizici, kao i rizik od gubitka ugovora s oglašivačima zbog kritičkog izvještavanja ili pokrivanja osjetljivih tema, potiču autocenzuru.“⁵⁹

Počevši od 2008., plaće novinara u Hrvatskoj smanjene su, što je velik broj njih prisililo na traženje drugog ili čak trećeg posla. Freedom House navodi i da su neki novinari izvijestili da nisu redovito plaćeni. Budući da je velik broj njih prisiljen brzo proizvoditi medijske sadržaje, razina profesionalnih standarda nastavila je padati.

Misija međunarodnih novinarskih udruga i organizacija za zaštitu slobode izražavanja posjetila je u lipnju 2016. Hrvatsku. Njihov izvještaj o stanju u hrvatskom novinarstvu i političkim pritiscima nad medijima u kolovozu je na konferenciji za medije „Integritet medija i novinara u Hrvatskoj“ predstavio Saša Leković, predsjednik HND-a. Na sastavljanju izvještaja „Croatia: Media Freedom in Turbulent Times“⁶⁰ zajedno su radile Medijska organizacija Jugoistočne Europe (SEEMO), Europska radiodifuzijska unija (EBU), Europska federacija novinara (EEJ), Međunarodni Press Institut (IPI), Europski centar za slobodu tiska i medija (ECPMF) te Reporteri bez granica – Austrija (RSF). Autor izvješća je Scott Griffen, direktor programa za slobodu tiska pri Međunarodnom Press Institutu.

Medijski delegati u Hrvatskoj su održali više od 20 sastanaka i na taj način razgovarali s medijskim urednicima, novinarima, dužnosnicima u vladi, predstavnicima novinarskih udruga, ali i s hrvatskom predsjednicom Kolindom Grabar Kitarović.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Navedeno prema: <http://www.hnd.hr/misija-vodecih-organizacija-za-zastitu-medijskih-sloboda-objavila-izvjestaj-o-hrvatskoj>, dostupno 18.08.2016.

Izvještaj se u uvodu bavi opisom društvenih i političkih okolnosti koji su prethodili dolasku komisije u Hrvatsku. Po dolasku u Zagreb, misiju su dočekala velika politička previranja: „Opterećena unutarnjim sukobima od samog početka, koalicija HDZ-Most se raspala nedugo nakon dolaska delegacije, nakon manje od šest mjeseci na vlasti.“⁶¹

U studenom 2015. u Hrvatskoj su provedeni parlamentarni izbori, a rezultati su upućivali na oštre podjele među hrvatskim glasačima. „U svjetlu određenih mjera koje je provela HDZ-Most koalicija – posebno kada govorimo o uplitanju u rad javne televizije, koja je središnji subjekt misije – neki su promatrači izrazili strah da bi Hrvatska mogla krenuti stopama Poljske i Mađarske, gdje nacionalističke vlade nastoje konsolidirati moć kroz razne demokratske strukture, uključujući sudstvo i tisak. Kratkoročno gledano, takav razvoj događaja nije vjerojatan u Hrvatskoj.“⁶²

U izvještaju se navodi da je hrvatsko stanovništvo još uvijek nesložno u pogledu na povijesne događaje, bez obzira tiču li se oni događaja iz Drugoga svjetskog rata, komunističke Jugoslavije ili Domovinskog rata. Nastavku takve situacije pridonose i politički vođe: „Unutar konteksta medija novinari i udruge civilnog društva opisuju atmosferu u kojoj određeni političari, uključujući istaknute članove HDZ-Most koalicije, svjesno potiču nepovjerenje u kritičke medije, regulatorna tijela i branitelje ljudskih prava kako bi potkopali kredibilitet tih institucija.“⁶³ Takozvani „ljevičarski mediji“ nalaze se na posebnom udaru, i to zbog „antihrvatskih“, „izdajničkih“ i nedovoljno „patriotskih“ sadržaja.

Autor izvješća Scott Griffen osvrnuo se i na slučaj iz siječnja 2016. godine, kada je organiziran prosvjed protiv Vijeća za elektroničke medije i Mirjane Rakić, njegove predsjednice. Povod prosvjeda bila je privremena zabrana imitiranja televizije Z1, koju je VEM izrekao nakon što je voditelj emisije u programu poticao govor mržnje. „Kao reakcija na odluku VEM-a, nekih 5000-7000 hrvatskih nacionalista okupilo se 26. siječnja ispred ureda VEM-a. Sudionici su mahali sloganima mržnje i simbolima koji aludiraju na srpsku narodnost Rakićeve.“⁶⁴ Prema izvješću,

⁶¹ Ibidem.

⁶² Ibidem.

⁶³ Ibidem.

⁶⁴ Ibidem.

posebno zabrinjavajuće je što je među prosvjednicima bio i tadašnji zamjenik predsjednika Sabora Ivan Tepeš. Delegacija je posebno osudila nezainteresiranost hrvatskog političkog vodstva za osudu prosvjeda: „Ta tišina mnogo govori.“⁶⁵

Posebna pozornost u izvješću posvećuje se radu Hrvatske radiotelevizije. Delegacija je složna u stavu da je promjenom vlasti u Hrvatskoj i dolaskom koalicije HDZ-Most na vlast došlo do pokušaja „koloniziranja HRT-a u svoje svrhe“. Osim toga, delegate posebno zabrinjava nezainteresiranost i propusti hrvatskog vodstva u istrazi fizičkih napada na novinare.

„Jasno je i to da su u Hrvatskoj na djelu „neformalna“ ograničenja slobode izražavanja i ona koja se mogu lakše zamaskirati i stoga zaniijekati. Ta ograničenja uključuju velik politički utjecaj u medijima, kao i politički motiviran diskurs koji nastoji potkresati krila kritičkom novinarstvu izdvajajući one koji ga prakticiraju kao „aktiviste“ ili „izdajice“. Ti obrasci utječu i na sadržaj medija izravnim pritiskom ili samocenzurom i na recepciju sadržaja kod publike“⁶⁶, zaključeno je u izvješću.

⁶⁵ Ibidem.

⁶⁶ Ibidem.

3. Slučaj Anne Politkovskaje, Xinran Xue i Jasne Babić

Osim što se radi o ženama koje u svojoj domovini prema mnogim kolegama predstavljaju sinonim za istraživačko novinarstvo, Ruskinju Annu Politkovskaju, Kineskinju Xinran Xue i Hrvaticu Jasnu Babić povezuje i približno ista godina rođenja, odrastanje u represivnom komunističkom režimu, publicistički rad te žrtvovanje vlastite sigurnosti na račun borbe za istinu i slobodno novinarsko izvještavanje.

Sve tri novinarke posvetile su karijeru razotkrivanju nepravde u domaćim okvirima, rasvjetljavanju gorućih problema i obračunavanju s represivnim državnim aparatom. Pišući o ratnim zločinima, zloupotrebi ljudskih prava i korumpiranom državnom aparatu na jednoj strani, lošem položaju žena, restriktivnom državnom aparatu i stanju života u „zaboravljenim“ kineskim predjelima na drugoj te mafiji, povezanosti kriminala i vlasti te nefunkcioniranju pravosudnog sustava na trećoj, ove su žene simbol ne samo ogromne novinarske, već i ljudske hrabrosti.

Novinarke su zbog svog rada bile izložene konstantnim prijetnjama, restrikcijama, ali i osudama javnosti. Njihova su ljudska prava omalovažavana i kršena, a njihovu se slobodu na mišljenje i izražavanje nastojalo dokinuti. Ipak, njihova je posvećenost novinarskom pozivu i konstantna borba za rasvjetljavanje istine rezultirala brojnim svjedočanstvima, tekstovima i, u slučaju Xinran Xue, radijskim emisijama.

3.1. Anna Politkovskaja

Ruska novinarka, borkinja za ljudska prava i jedna od najglasnijih protivnica rata u Čečeniji, Anna Politkovskaja, rođena je 30. kolovoza 1958. u New Yorku, u obitelji uglednih i imućnih diplomata. Njezino djetinjstvo i odrastanje u Sovjetskom Savezu obilježeno je mirnim razdobljem u gospodarskom i političkom životu države. U članku za The Guardian, objavljenom 16. ožujka 2002., novinar David Hearst opisuje ju kao „dijete dobrih vremena.“⁶⁷ Naime, Politkovskaja je rođena pet godina nakon Staljinove smrti, kojeg je na vlasti zamijenio Brežnjev. Upravo je tijekom njegove vladavine Sovjetski Savez uživao status moćne svjetske sile.

⁶⁷ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/16/russia.chechnya>, dostupno 18.08.2016.

Umjesto da ju školuju na Zapadu, roditelji su je poslali na školovanje u domovinu. Nakon završenoga srednjoškolskog obrazovanja upisala je jedan od najprestižnijih odjela na sveučilišnoj razini – studij novinarstva na Moskovskom državnom sveučilištu. Ne samo da je zbog svojih roditelja, diplomata zaposlenih u Ujedinjenim narodima, bila u mogućnosti čitati „zabranjene“ knjige, već se i u svom diplomskom radu mogla baviti „zabranjenom“ temom. Naime, u svom se radu bavila prognanom pjesnikinjom Marinom Ivanovnom Cvjetajevom.

Nakon što je diplomirala, Politkovskaja je 1982. počela pisati za dnevne novine Izvestia, da bi kasnije počela raditi za list državne aviokompanije Aeroflot. U intervjuu za The Guardian iz 2004. izjavila je da joj je taj posao omogućio upoznavanje cijele zemlje: „Svaki novinar je imao besplatnu kartu kroz cijelu godinu, mogli ste otići na bilo koji avion i letjeti gdje god ste željeli. Zahvaljujući tome vidjela sam cijelu našu zemlju. Bila sam djevojka iz diplomatske obitelji, čitateljica i pomalo štreberica; nisam uopće poznavala život.“⁶⁸

Dolaskom nove političke klime, tvz. perestrojke, u Rusiji se početkom devedesetih godina dogodio procvat neovisnog novinarstva. Počevši od 1994., Politkovskaja je pisala za list Obshchaya Gazeta. Iste je godine izbio Prvi čečenski rat, koji je Politkovskaja, posvećena prvenstveno socijalnim pitanjima, propustila u svom novinarskom izvještavanju. Godine 1999., paralelno s početkom Drugoga čečenskog rata, Politkovskaja je počela pisati za nezavisne novine Novaya Gazeta. U njima će ostati sve do svoje smrti.

3.1.1. Izvještavanje o Drugom čečenskom ratu

Za razliku od Prvoga čečenskog rata, koji je djelomično bio okončan i zbog snažnoga medijskog interesa, rat koji je počeo 1999. obilježilo je medijsko zatišje. Naime, ruske su se vlasti brinule za osiguravanje jednostranoga medijskog izvještavanja o nemirima na Kavkazu. Rat koji je počeo kroz međusobne sukobe lokalnih čečenskih vlastodržaca, i to nakon povlačenja ruskih snaga, ponovno je izazvao reakciju vojnog vrha. Paralelno s početkom sukoba, tadašnji ruski predsjednik Boris Jeljcin na mjesto premijera postavio je Vladimira Putina. S ruskih nacionalnih

⁶⁸ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2004/oct/15/gender.uk>, dostupno 18.08.2016.

TV ekrana, a potom i radara međunarodnih dnevnih vijesti, počele su nestajati snimke sukoba na granici europskog i azijskog kontinenta.

Britanski The Guardian 2001. izvijestio je da krvoproliće u Čečeniji ne ignorira samo većina novinara, već i gotovo sve međunarodne organizacije za ljudska prava. „Prošli su dani kad su reporteri i satelitske antene bili slobodni lutati između Grad raketnih bacača na brdima koja nadgledaju Grozny i grupa čečenskih boraca s zelenim beretkama koji brane grad“⁶⁹, napisao je David Hearst u članku od 14. srpnja 2001. Ipak, Hearst napominje da je Anna Politkovskaja, novinarka Novaye Gazete, od srpnja 1999. konstantno posvećena pisanju serije članaka o nemilosrdnoj ruskoj vojsci i obespravljenim civilima.

Iz bilo kojeg izvještaja Anne Politkovskaje iz Čečenije moguće je iščitati da je novinarka svakim svojim odlaskom u ratnu zonu riskirala priliku da bude oteta, ranjena ili ubijena. Ne samo da se tijekom Drugoga čečenskog rata u Rusiji agresivno počelo raditi na formiranju medija u službi vlasti, već se na svako novinarsko zadiranje u „zabranjene“ teme počelo gledati s prijezirom. Nakon terorističkog napada na Svjetski trgovački centar 11. rujna 2001., ruska je službena vlast pronašla dodatno opravdanje za nasilje u Čečeniji pod parolom potrage za islamskim militantima.

Našavši se između moćnoga vojnog aparata i rastuće cenzure, Politkovskaja je odlučila svoje posjete Čečeniji posvetiti patnjama malih ljudi. Dok su nacionalni mediji o ratu izvještavali kao o zaštiti domaćih interesa, pritom naglašavajući ulogu ruske države u borbi protiv svjetskog terorizma, Politkovskaja je u svojim tekstovima pisala da Rusija ne samo da nije moćna, već je u osiguravanju interesa svog stanovništva potpuno zakazala. S vremenom, Anna Politkovskaja će postati jedini ruski glas iz Čečenije. Ipak, u intervjuu za The Guardian objavljenom 16. ožujka 2002. izjavila je da se ne smatra ratnim reporterom: „Cijeli svoj život pišem o stanju u našim sirotištima, o domovima naših staraca. Htjela sam oživjeti rusku predratnu tradiciju kroz pisanje

⁶⁹ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/education/2001/jul/14/highereducation.news>, dostupno 18.08.2016.

o našim socijalnim problemima. To me dovelo do pisanja o oko sedam milijuna izbjeglica u našoj zemlji. Kad je počeo rat, to je bilo ono što me odvelo u Čečeniju.“⁷⁰

Počevši od 1999., Politkovskaja je svoju karijeru posvetila razotkrivanju zloupotrebe ljudskih prava u Čečeniji. Iako je cilj njezinoga prvog posjeta Čečeniji bio pisanje o izbjeglicama, vremenom je proširila područje interesa. Podjednako se baveći stradalima s obje strane, novinarka je u potpunosti zanemarila ratne huškače i prijetnje koje je počela dobivati zbog svoga otvorenog, nepristranog i oštrog pisanja. Prijetnje su počele pristizati još 2000., kada je zajedno s grupom kolega uspjela dokazati sudjelovanje ruske strane u ispaljivanju projektila na tržnici u Groznom. Vojska je nakon tih izvještaja bila prisiljena u grad pustiti medicinsku pomoć, pritom osiguravajući izbjeglicama izlazak iz okupiranoga grada.

U svojim je tekstovima napisala da se ne osjeća krivom za situaciju u Čečeniji, ali da je sama pomisao na napuštanje područja tjera na osjećaj krivice. Politkovskaja je kroz svoja izvješća svjedočila o spremnosti lokalnog stanovništva na otkrivanje počinjenih zločina, i to u nadi da će njihova svjedočanstva dovesti do mira ili barem promjene. Pišući o masovnim pogubljenjima, mučenjima i otmicama civila, ranjenicima ruske vojske i potpuno bespomoćnom stanju u kojem se nalazi lokalno stanovništvo, natjerala je rusku vlast da detaljnije prati njezin rad.

Zbog razotkrivanja ruskog policijskog i vojnog nasilja, posebice posljedica tzv. čistki, službena vlast ju je počela prozivati agentom Zapada. Njezini su radovi postali nepopularni, a njezino obitavanje u Rusiji nepoželjno. Zamjeriti se ruskoj službenoj vlasti znači zamjeriti se FSB-u, državnom sigurnosnom aparatu koji je naslijedio sovjetski KGB. Dolaskom Vladimira Putina na mjesto predsjednika države u svibnju 2000., FSB je pretvoren u moćni aparat za nadgledanja, ušutkivanja, progonstva i uhićenja nepoželjnih. Kao novinarka neovisnih i liberalnih novina, Politkovskaja se počela penjati prema vrhu ljestvice nepodobnih. Ipak, izravan sukob s predstavnicima najviše vlasti u Rusiji, do kojeg će doći 2002., Politkovskaju nije natjerao na odustajanje od izvještavanja o mučenjima, silovanjima i kaznenim kampovima. „Ja se ne borim protiv FSB-a“, rekla je Davidu Hearstu i dodala: „Ja samo radim svoj posao. Objašnjavam

⁷⁰ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/16/russia.chechnya>, dostupno 18.08.2016.

svojim čitateljima ono što vidim. FSB, ili tko god se želi boriti protiv mene, ne bori se sa mnom nego s ustavnim načelom o potrebi slobode tiska.“⁷¹

3.1.2. „Izdajica Rusije“

Kao jedna od rijetkih novinara koji su pokazivali interes za raskrinkavanje pravog lica ruske vojne moći, Politkovskaja je ukazala na činjenicu da Rusija počiva na vladavini pravila, ali ne i vladavini prava. U svojim je tekstovima donosila priče civila koji su mučeni od strane službene vojske, i to bez ikakvoga stvarnog dokaza o krivici. Usto, Politkovskaja je vrlo često pisala o kaznenim kampovima u kojima mučenju nisu bili podvrgnuti samo civili i Čečeni, već i niže rangirani vojnici i časnici ruske vojske.

U tekstu koji je 27. veljače 2001. prenio britanski The Guardian, Politkovskaja je ključnim dokazom o mučenjima u Čečeniji navela vlastiti primjer. Naime, ruska ju je vojska privela uz optužbu da je „ona jedna od njih“, da bi je kasnije podvrgnuli mučenju, nelegalnom ispitivanju i prijetnjama silovanjem. Dok ju je The Guardian u uvodu članka nazvao „jednom od najcjenjenijih ruskih novinarki“⁷², njezin je rad u vlastitoj domovini nailazio na sve veću osudu. Unatoč prijetnjama vlasti i negodovanjima ratnih pristaša, Politkovskaja nije odustala od vraćanja u Čečeniju. U članku objavljenom 16. ožujka 2002.⁷³, The Guardian je izvijestio da je novinarka u Čečeniji dotada bila čak 39 puta. Iako bi joj zapadne zemlje, posebice Sjedinjene Američke Države, zasigurno pružile utočište s kojeg bi mogla nadgledati razvoj političke i socijalne situacije u domovini, Politkovskaja to nije učinila.

Rusiju, kao potpisnicu Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i tadašnju članicu Vijeća Europe, Politkovskaja je konstantno prozivala zbog nedovoljne brige o običnim građanima. Stanje u Čečeniji opisala je kao totalni rat, govoreći pritom o „nepodnošljivoj situaciji“. Zbog ratnih zločina, Politkovskaja je ukazivala na mogućnost da Rusija odgovara Europskom sudu o

⁷¹ Ibidem.

⁷² Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2001/feb/27/chechnya>, dostupno 18.08.2016.

⁷³ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/16/russia.chechnya>, dostupno 18.08.2016.

ljudskim pravima. Naime, početkom 2002. pisala je o više od 400 tijela vojnika i službenika koji su zakopani u neobilježenim grobovima diljem Čečenije. Usto, napomenula je da oko 700 drugih tijela ljudi poginulih još u Prvom čečenskom ratu čeka identifikaciju u forenzičkom laboratoriju u Rastovu na Donu.

Budući da joj je primarni interes bio zaštita prava običnih ljudi, Politkovskaja je od početka počela stjecati povjerenje lokalnih Čečena. Vremenom je uspjela doći i do viših zapovjednika ruske vojske, namjeravajući dokazati njihovo sudjelovanje u ratnim zločinima. Sergej Lapin, oficir kojeg je optužila za organiziranje mučenja, otmica i ubojstava civila, izravno joj je prijetio smrću. Godine 2002., Politkovskaja je bila prisiljena potražiti sklonište u Austriji. U Rusiju se vratila nakon vijesti o Lapinovom uhićenju zbog sumnje da ju je planirao ubiti. Ipak, taj je postupak obustavljen, a Lapin je dvije godine poslije osuđen zbog otmice misteriozno nestaloga čečenskog zatvorenika, slučaja o kojem je izvijestila upravo Politkovskaja.

Kako je nastavila pisati o strahotama u Čečeniji, ruski je predsjednik Putin bio prisiljen reagirati i narediti istragu. General Pozdnjakov, koji je središnju vlast trebao izvijestiti o katastrofalnom stanju u Čečeniji, djelomično uzrokovanom i međusobnim okršajima jedinica ruskih snaga, ubijen je na putu za Moskvu u rujnu 2001. Ruska je vojska za obaranje njegovog helikoptera optužila Čečene, što je Politkovskaja u članku za The Guardian proglasila nemogućim.⁷⁴ Nedugo nakon objave članka, novinarka je bila prisiljena ponovno napustiti zemlju.

Istovremeno, službene vlasti na čelu s FSB-om Politkovskaju su prozvale „izdajicom Rusije“ i najavile mogućnost oduzimanja njene novinarske akreditacije. Dmitri Muratov, tadašnji urednik Novaye Gazete, u ožujku 2002. izjavio je da službena vlast Politkovskaju uspoređuje s Binom Ladenom: „Sada prijetite povlačenjem njene akreditacije. Ako pogledate naš ustav, vidjet ćete da tamo nema ništa zapisano o FSB-u. Ništa ne piše o njihovom pravu na povlačenje akreditacije ili zatvaranju novina.“⁷⁵ U istom je članku navedeno kako je Politkovskaja izjavila da se dosada

⁷⁴ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/media/2001/may/02/4>, dostupno 18.08.2016.

⁷⁵ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/16/russia.chechnya>, dostupno 18.08.2016.

naučila boriti, nikada ne odustati i pokušati preživjeti. „Sada mogu reći da stvarno želim preživjeti i ostati snažna. Skroz do kraja“⁷⁶, dodala je.

U članku koji je u travnju 2002. objavila za The Guardian, novinarka izvještava o takozvanim čistkama ruske vojske. Napominje da se one organiziraju pod parolom potrage za teroristima, da bi potom uglavnom poslužile za bogaćenje vojnika i njihovih nadređenih. Čistki je toliko mnogo, napisala je, da žrtve silovanja, mučenja i krađa o njima govore u brojevima. Za počinjene zločine nitko nije odgovarao, ni na nacionalnoj niti na međunarodnoj razini.

3.1.3. Medijska slika Rusije

Nakon talačke krize u listopadu 2002. u kazalištu Dubrovka u Moskvi, u kojoj je Politkovskaja sudjelovala kao pregovarač s čečenskim teroristima, postalo je jasno da medijska cenzura ne vrijedi samo za izvještavanje o Čečeniji. Razmjeri pristranog izvještavanja iskristalizirali su se nakon još jedne krize, one u Beslanu iz rujna 2004. Čečenski su teroristi tada okupirali lokalnu školu, zatočivši sve okupljene. Politkovskaja, koja se nalazila na popisu novinara kojima je zabranjeno izvještavanje o krizi, otrovana je na putu do Beslana.

U izvještaju koji je napisala za The Guardian nekoliko dana nakon što se probudila u bolnici u Rostovu, tvrdila je da su svi liječnički nalazi o njenom stanju uništeni po naredbi „s vrha.“⁷⁷ Zamjenik glavnog urednika Novaye Gazete, Sergej Sokolov, izjavio je da Politkovskaja u Beslan nije putovala samo u službi novinara, već i da pokušava iskoristiti svoje kontakte s Čečenima za oslobađanje gotovo 1,200 talaca. Komentirajući gotovo potpuni izostanak medijskog pokrivanja talačke krize, Sokolov je za The Guardian rekao da Kremlj na objavljene kritike u medijima gleda kao na kritike njihovih vlasnika, uglavnom oligarha. „Postoje novine koje si ne mogu priuštiti preveliku kritičnost prema Kremlju, posebno u slučaju Čečenije“⁷⁸, dodao je.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2004/sep/09/russia.media>, dostupno 18.08.2016.

⁷⁸ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/media/2004/sep/07/pressandpublishing.russia1>, dostupno 18.08.2016.

Osvrnuvši se na opsadu u Beslanu, Politkovskaja je napisala da su se obitelji zatočenih nalazile u informativnom vakuumu. Svi su se oni, napomenula je, dobro sjećali opsade u Dubrovki, kada je zbog specijalnog plina puštenog u zgradu poginulo 129 ljudi. Tada je također, i to po naređenju vlasti, medijima bilo zabranjeno informirati javnost o stvarnom razvoju slučaja.

„Oni to zovu zauzimanjem prijateljske pozicije prema državi, dakle pozicije s odobrenjem Vladimira Putina. Mediji nemaju kritičnu riječ za njega. Isto vrijedi i za predsjednikove osobne prijatelje, koji su vođe FSB-a, ministarstva obrane i ministarstva unutrašnjih poslova“, napisala je Politkovskaja 9. rujna 2002. za The Guardian i dodala: „Sve što nam je ostalo je internet, gdje su informacije još uvijek dostupne. Što se tiče ostalog, ako želite nastaviti raditi kao novinar, to je potpuno sluganstvo Putinu. U suprotnome, to može biti smrt, metak, otrov ili sud – što god naše specijalne službe, Putinovi psi čuvari, smatraju adekvatnim.“⁷⁹

3.1.4. „Putinska Rusija“

Osim što je tijekom svoje karijere objavila ogroman broj novinarskih tekstova, Anna Politkovskaja je i autorica niza knjiga o socijalnim, političnim i gospodarskim problemima Rusije. Knjigama „Drugi čečenski rat“, „Mali kut pakla: pošiljke iz Čečenije“, „Prljavi rat: reporter u Čečeniji“, „Ruski dnevnik“, „Novinarev posljednji život“ i „Korupcija i smrt putinske Rusije“ ukazivala je na bespomoćnost malog čovjeka u borbi s nemilosrdnim režimom te nezainteresiranost i nesposobnost vlasti da se pozabavi gorućim problemima. Među njezinim publicističkim radovima posebno se izdvaja „Putinska Rusija“, knjiga koja je zbog svoje tematike zabranjena u Rusiji. Za razliku od većine ostalih djela, Politkovskaja se u „Putinskoj Rusiji“ nije pozabavila samo pitanjima Čečenije, već i problemima cijele države.

U predgovoru koji je napisao Pavle Kalinić, urednik hrvatskog izdanja, piše da se Politkovskaja u knjizi nije bavila analizom ruske državne moći i Putinove politike. „Ona se bavi ljudima i događajima iz Ruske Federacije, sličnim onima koje nažalost možemo pronaći u bilo kojem dijelu nekadašnje geopolitičke Istočne Europe.“⁸⁰ Knjiga se stoga na jedinstven način kroz

⁷⁹ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2004/sep/09/russia.media>, dostupno 18.08.2016.

⁸⁰ A. Politkovskaja: Putinska Rusija, Sysprint, Zagreb, 2008., str. 9.

primjer Rusije bavi problemima tranzicije u nekadašnjim socijalističkim društvima. Usto, Politkovskaja knjigom ne problematizira samo djelovanje države u novim okolnostima, već i blokiran prodor demokratskih načela u rusko društvo. Koliko su osnovna prava građana ograničena, primjerice sloboda govora ili izražavanja, Politkovskaja najlakše dokazuje kroz svoj vlastiti primjer. Pišući „Putinsku Rusiju“, novinarka je konstantno bila progonjena i u smrtnoj opasnosti.

Anna Politkovskaja knjigu započinje uvidom u stanje u ruskoj vojsci, naglašavajući da se „sa svakim u vojsci postupa kao s robom“⁸¹. Pisati o vojnom sustavu Rusije prema mišljenju najvišeg vrha, ali i većine običnog stanovništva, znači izravno zadirati u ruski ponos. Ne samo da se na vojsku gleda kao na najsnažniji stup društva, već je napredovanjem u vojsci moguće doprijeti do pozicija na samom političkom vrhu. „Sadašnji rat na Kavkazu visoko je profitabilan u svakom smislu: tamo se brzo stječu činovi, odličja, grade karijere, mladi „aktivni“ generali krče si put u politiku, probijaju se u političku elitu“⁸², napisala je novinarka i dodala da Putin na dijelu svoga političkog uspjeha može zahvaliti predizbornim parolama u kojima je najavljivao preporod vojske. S druge strane, Politkovskaja na primjeru vojnog sustava ukazuje na još uvijek sveprisutne sovjetske metode društvenog uređenja. Umjesto da situaciju svede pod zajednički nazivnik, novinarka svoje tvrdnje potkrepljuje pričama iz svakodnevnog života običnih vojnika i njihovih nadređenih. „Pojednost je važnija od opće slike.“⁸³ Njena su svjedočanstva time još uvjerljivija, a priče kod čitatelja izazivaju još snažnije osjećaje bespomoćnosti i nemira.

U poglavlju „Naše najnovije srednjovjekovlje ili ratni zločinci cijele Rusije“ Politkovskaja svoje zapise o pojedinačnim tragedijama običnih vojnika proširuje na izvještaje o nefunkcioniranju cjelokupnoga pravnog sustava. Na slučaju pukovnika Budanova, koji je pod parolom antiterorističkih akcija u Čečeniji oteo, silovao i ubio 18-godišnju Čečenku, Politkovskaja gradi priču o korumpiranosti sudstva i bešćutnosti državnog vrha. Novinarka svojim izvještajima potkrepljuje tvrdnje da se ruski ratni zločinci osuđuju jedino kad postoji povoljna politička klima. S druge strane, Politkovskaja navodi i primjere osuđenih protivnika režima, a tijekom čijih suđenja se nije previše brinulo o istražnim i dokaznim materijalima.

⁸¹ Ibidem, str. 13.

⁸² Ibidem, str. 15.

⁸³ Ibidem, str. 33.

U pričama o životima i osobnim tragedijama ljudi najšireg spektra zanimanja i društvenog statusa, objedinjene u poglavlju „Tanja, Miša, Lena i Rinat“, Politkovskaja se bavi fenomenom napredovanja u ruskom društvu. Pišući o pojedincima, novinarka na jedinstven način uspijeva dočarati ruski kapitalizam upravljani na sovjetski način. Njene su priče podjednako potresne i zabrinjavajuće, a Politkovskaja u njihovoj razradi ne skriva vlastiti strah od budućih događaja.

„Putinska Rusija“ postaje još hrabrija u poglavlju o korupciji koja se uvukla u gotovo svaku poru ruskog društva. Iako se radi o metodama koje nisu nepoznate u ostatku bivšeg socijalističkog bloka, izvještaji objedinjeni u dijelu „Provincijske priče: divlja privatizacija uz blagoslov države“ na svojoj snazi dobivaju upravo zbog brojnosti i utjecaja. Politkovskaja mehanizme nastanka korupcije objašnjava baveći se ljudima koji su se nezakonito i ilegalno obogatili. Čitajući o privatizaciji i namjernom urušavanju gospodarstva, čitatelj se ne može oteti dojmu da državni vrh korupciju namjerno ignorira. Štoviše, Politkovskaja na nekoliko primjera, poput onoga bivšeg provincijskog policajca Nikolaja Ovčinjakova, dokazuje da korumpirani dužnosnici i gospodarstvenici umjesto osude dobivaju promaknuće. Rusku korupciju trajno osiguravaju sudovi, policija, vojska i najviši državni vrh, a javna je osuda, tvrdi Politkovskaja, pritom potpuno nevažna.

Kroz „Provincijske priče o svemu i svačemu“ Anna Politkovskaja čitatelja uvodi u živote ljudi koji žive daleko od ruskog središta, Moskve, te zbog toga njihove tragedije u očima vlasti gube na vlažnosti. Pritom je nevažna uloga kakvu taj pojedinac obnaša u funkcioniranju ruskog društva, što Politkovskaja najvjernije dočarava na primjeru Alekseja Dakija. Očekivalo bi se da država Dakija, kao zapovjednika atomske podmornice na Kamčatki i jedinstvenoga podmorničkog stručnjaka, pravedno nagrađuje za njegov rad. „No poručnik bojnog broda, Dakij, teško spaja kraj s krajem. Kako da ga čovjek nazove? Beskućnikom ili čovjekom bez sreće?“⁸⁴ Na primjeru nekolicine ljudi koji su zbog udaljenosti od velegrada osuđeni na trajnu nebrigu organa vlasti, novinarka je uspjela potvrditi maksimu „daleko od očiju, daleko od srca“. Usto, Politkovskaja kroz to poglavlje dopunjuje navode o nefunkcioniranju kompletnog pravosuđa. „Ruski su zakoni u principu dobri, samo je malo onih koji ih se pridržavaju.“⁸⁵

⁸⁴ Ibidem, str. 196.

⁸⁵ Ibidem, str. 215.

Poglavlje u kojem se posvetila pogibeljnoj ruskoj politici prema Čečeniji, koja je istovremeno prouzročila tragedije diljem Rusije, Politkovskaja je nazvala „Nord-Ost, novija priča o uništavanju“. Osim što iznosi istinite detalje o krizi u Dubrovki, kazalištu u kojem je u listopadu 2002. poginulo više od stotinu civila, Politkovskaja na nekoliko primjera otkriva potpunu bešćutnost državnog vrha. Sve je u Rusiji, tvrdi novinarka, podčinjeno brzom zaboravu ljudskih žrtava. Usto, ruski vojni i politički vrh ne preže pred žrtvovanjem vlastitih državljana, dok god to znači pobjedu Rusije ili „ruskih interesa“. Još jednom, Politkovskaja kroz primjere ljudskih tragedija uspijeva potvrditi činjenicu da rusko društvo ustvari počiva na staljinističkim metodama. Dok god postoje interesi društva kao cjeline, pojedinačne su nevolje i žrtve običnih ljudi nebitne. Za njih se ne odgovora, što znači da se o njima ne smije ni pisati. Politkovskaja se to osudila, i to otvoreno optužujući predsjednika države.

Upravo je pretposljednje poglavlje knjige, ironično nazvano „Akakij Akakijevič Putin II.“, Anna Politkovskaja posvetila osobi ruskog predsjednika. „Brežnjev nam nije valjao, Andropov je bio krvav (s povremenim napadajima demokracije), Černjenko glup, Gorbačov nam se nije sviđao, a zbog Jeljcina smo se povremeno križali tresući se u što će nas uvaliti. I eto nam sad! Pripadnik osiguranja iz 25. ešalona, koji bi trebao stajati u stavu mirno dok prolazi kolona s najvišim predstavnicima vlasti, taj Akakij Akakijevič Putin, sutra će koračati crvenim tepisima prijestolnih dvorana Kremlja“⁸⁶, napisala je Politkovskaja 6. svibnja 2004., dan uoči Putinove druge inauguracije. Politkovskaja ne skriva nezadovoljstvo zbog Putinova predsjednikovanja Rusijom, posebice njegove ponovne pobjede na izborima. „Zašto mi se omrznuo Putin? Eto zato. Zbog vulgarnosti koja je gora od krađe, zbog cinizma, zbog rasizma. Zbog beskrajnog rata. Zbog laži. Zbog plina u „Nord-Ostu“. Zbog leševa nevinih žrtava kojih je pun njegov prvi mandat.“⁸⁷ Knjiga „Putinska Rusija“ upravo kroz to poglavlje dolazi do svog vrhunca. Naime, Politkovskaja više ne predbacuje ruskom vrhu, pravosuđu ili vojsci, već na odgovornost za sve probleme ruskog društva poziva Vladimira Putina.

Ono što Politkovskaja najviše zamjera ruskom predsjedniku, a time i cjelokupnom državnom vrhu, jest činjenica da se u Rusiji svaki problem nastoji ignorirati i prešutjeti. Naime, Vladimir Putin je odmah po dolasku na vlast počeo postavljati vlastite pobornika na mjesta vlasnika

⁸⁶ Ibidem, str. 260.

⁸⁷ Ibidem.

medija. S druge strane, dotada poprilično nefunkcionalne i beskorisne službe sigurnosti pretvorene su u vrlo moćne organe vlasti. Osnovna zadaća medija i raznih službenih organa postala je osiguravanje Putinovih zamisli. Odstupanja od pravila su ušutkivanjima, prijetnjama i uhićenjima „neposlušnih“ svedena na minimum, čega je Politkovskaja itekako bila svjesna u svom radu. Ipak, novinarka nije prešutjela svoje stavove o ruskom vođi, ne zadržavajući se pritom na formalnim izrazima nezadovoljstva. Njeni si stavovi, naime, prikazani s vrlo osobne i subjektivne pozicije. Poseban gnjev primjetan je u završnom dijelu poglavlja: „Ne volim ga jer on ne voli ljude. On nas ne podnosi, prezire nas. Mi smo za njega samo sredstvo kojim će postići svoj cilj.“⁸⁸

U dijelu o ruskom predsjedniku moguće je iščitati svu hrabrost novinarke, koja se objavom knjige bespovratno svrstala na stranu krajnje nepodobnih građana Rusije. Kako je sama napisala, knjigu je namjeravala završiti 6. svibnja 2004. Međutim, nekoliko mjeseci kasnije čečenski pobunjenici okupirali su školu u Beslanu, prouzročivši „teroristički čin bez presedana koji će zauvijek ostati simbol košmara na javi, strašniji od ijednog filmskog horora.“⁸⁹ Politkovskaja se našla na popisu novinara kojima ne samo da je bilo zabranjeno izvještavanje o beslanskoj krizi, već joj se isprava nastojalo onemogućiti odlazak na mjesto događaja. Kad je napokon dobila odobravanje za ukrcaj na avion, u njenu je šalicu čaja podmetnut otrov.

U naknadno dodanom poglavlju, nazvanom „Nakon Beslana“, Anna Politkovskaja čitatelje upoznaje s razmjerima katastrofe i posljedicama cenzuriranoga i neobjektivnog izvještavanja. Prema njenim zapažanjima, većina se ruskih medija nije bavila izvještavanjem o onome što vide, već o onome što se smatralo „službenom informacijom“. Pritom su, napominje novinarka, ponovno stradali civili, od početka osuđeni na žrtvovanje zbog viših ciljeva. Najapsurdnija je činjenica da se ne zna točan broj poginulih, već se govori o „najmanje“ 385 ljudi. Politkovskaja je posljednjim poglavljem „Putinske Rusije“ jasno dokazala da se neke notorne stvari, poput broja žrtava, u Rusiji ne smiju znati.

Završni dio poglavlja moguće je protumačiti i kao vapaj za pomoć zbog svjesnosti o bezizlaznosti situacije. Usto, novinarka je time objasnila razloge svoje posvećenosti

⁸⁸ Ibidem, str. 269.

⁸⁹ Ibidem, str. 271.

razotkrivanju ruskih zločina i problema: „Ne mogu pristati na još nekoliko desetljeća ruske političke zime. Živi mi se. Htjela bih da mi djeca budu slobodna. I da mi se slobodni rađaju unuci. Zato toliko žudim za što skorijim zatopljenjem. Ali podići temperaturu iznad nule možemo samo mi i nitko drugi.“⁹⁰

U recenziji knjige objavljenoj u prosincu 2004. u *The Guardianu*, Angus Macqueen napisao je da Politkovskaja knjigom ostavlja dojam osobe koja se boji da je nitko ne sluša, kako njezin vlastiti narod, tako i ostatak svijeta. Usto, Macqueen piše da među uznemirujuće aspekte knjige spada činjenica da se čitanjem sječe dojam da se radi o djelu sovjetskog disidenta. Ipak, radi se o novinarki koja se bavi takozvanim modernim vremenima, a koja ujedno živi u društvu koje se definira kao demokracija. „Svi bismo trebali biti posramljeni dok čitamo priče hrabrih i poštenih koji ne pribjegavaju nikome.“⁹¹ Macqueen svojim osvrtom nije prozvao samo obične građane, već i vladarsku elitu Zapada koja propuste ruske službene vlasti konstantno tolerira ili, što je najgore, ignorira. Isto je učinila i Anna Politkovskaja.

3.1.5. Smrt Anne Politkovskaje

Objašnjavajući jednom poziciju u kojoj se zatekla zbog svoga novinarskog angažmana, Anna Politkovskaja izjavila je da u Rusiji postoje ljudi koji bi učinili sve da je utišaju. „Ja to [svoj posao] ne smatram nimalo herojskim – ja samo pokušavam raditi svoj posao; dopustiti ljudima da znaju što se događa u našoj zemlji.“⁹² Dvije godine nakon objave „Putinske Rusije“, glas jedne od najhrabrijih svjetskih novinarki stvarno je utišan.

Anna Politkovskaja ubijena je 7. listopada 2006., izlazeći iz dizala zgrade u kojoj je živjela u Moskvi. Na nju je pucao tada nepoznati počinitelj, a kraj tijela su pronađena četiri ispaljena metka i pištolj. Istog je dana Vladimir Putin proslavio svoj 54. rođendan. Netom nakon vijesti o smrti jedne od najpoznatijih ruskih novinarki, mediji i dužnosnici diljem svijeta najstrože su

⁹⁰ Ibidem, str. 278.

⁹¹ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/books/2004/dec/18/highereducation.news1>, dostupno 18.08.2016.

⁹² Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/08/media.pressandpublishing>, dostupno 18.08.2016.

osudili zločin. Osim što su mnogi od njih pokušavali datum ubojstva povezati s rođendanom ruskog predsjednika, nekolicina novinara pronašla je i poveznicu s Ramzanom Kadyrovim, tadašnjim proruskim premijerom Čečenije.

Julia Latynina, kolumnistica i suradnica ubijene novinarke, u izjavi za The Guardian nije skrivala sumnju u povezanost ubojstva s čečenskim dužnosnikom. „Sva su njezina izdanja posljednjih mjeseci bila o Čečeniji i Kadyrovu. Politkovskaja ga je mrzila. Prije dva dana je bio njegov rođendan – odavde je vidljiv samo jedan motiv.“⁹³ David Hearst je za The Guardian izvijestio da je Politkovskaja u zadnjem intervju, onom za neovisni radio Svoboda, najavila objavljivanje rezultata istrage o mučenjima u Čečeniji.⁹⁴ Iako članak nikad nije završila, uredništvo Novaye Gazete od nedovršenog će materijala ipak sastaviti izvješće. Ramzan Kadyrov tom će prilikom demantirati sve optužbe.

Nedugo nakon vijesti o Politkovskajinoj smrti, svjetski su mediji počeli izvještavati o skupinama ljudi koje su se okupljale ispred zgrade ubijene novinarke i na taj joj način iskazivale počast. Tom Partiff, dopisnik The Guardian iz Moskve, izvijestio je o masi ljudi koja se dva dana nakon ubojstva okupila na Puškinovom trgu i tražila istragu zločina. Iako je istraga službeno pokrenuta, nekolicina ruskih novinara od početka je izražavala sumnju u njezinu uspješnost. Poznati radijski i televizijski voditelj Viktor Shenderovich izjavio je da se mogući počinitelji ubojstva nalaze na popisu osoba o kojima je Anna Politkovskaja pisala: „Počinitelji nikad neće biti pronađeni jer ljudi koji će istraživati ovo ubojstvo hodaju istim hodnicima kao oni koji su ga naručili.“⁹⁵ Shenderovich se također pridružio prosvjednicima.

Politkovskaja je bila trinaesti ubijeni novinar od Putinova dolaska na čelo Rusije 2000. Vladimir Putin se o ubojstvu novinarke nije službeno očitovao. Ipak, to je učinio bivši sovjetski predsjednik Mihail Gorbačov, izjednačivši zločin sa zločinom protiv države i svih njezinih

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/news/2006/oct/09/guardianobituaries.russia>, dostupno 18.08.2016.

⁹⁵ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/09/topstories3.russia>, dostupno 18.08.2016.

stanovnika.⁹⁶ Uz njega, ubojstvo je osudio velik broj europskih i svjetskih dužnosnika te predsjednika novinarskih udruženja. „Ovo je tragična i potresna vijest. Osuđujemo ubojstvo kao nečuven napad ne samo na novinarku, već i na slobodu medija i demokraciju u Rusiji. Pozivamo ruske vlasti da nemilosrdno traže ubojicu ili ubojice i one koji stoje iza ovog kukavičjeg čina“⁹⁷, izjavio je Timothy Balding, tadašnji generalni direktor Svjetskog udruženja novina i izdavača novina (WAN-IFRA).

3.2. Xinran Xue

Kineska novinarka, književnica i aktivistica Xinran Xue rođena je 19. srpnja 1958. u Pekingu, i to kao Xue. Xinran, ime kojim će postati svjetski poznata, preuzet će kasnije. Njezino je djetinjstvo obilježeno Kulturnom revolucijom, pokretom koji je prouzročio politički, gospodarski i društveni raskol diljem Kine. Kulturna revolucija snažno je oblikovala živote dviju generacija, a njezin se utjecaj mogao osjetiti i dugo nakon promjene političke klime i kineskog otvaranja novim vrijednostima.

Iako je rođena u najsiromašnijem vremenu kineske moderne povijesti, Xinran nije bila predodređena za odrastanje u siromaštvu. Njezini su roditelji, čak i nakon predaje dijela imovine komunistima, i dalje bili znatno imućniji od ostatka stanovništva. Međutim, njezina obitelj nije izbjegla progone i radničke kampove. Unatoč tome što je bio stariji od 70 godina, njezin je djed pritvoren. Njezina je majka, čija je obitelj posjedovala velike posjede na jugoistoku zemlje, u tinejdžerskoj dobi svrstana na „Crnu listu“ kapitalističkih potomaka. Osuđena je na rad u vojnoj tvornici i preodgoj u vojnoj akademiji. „Počela je raditi u vojnoj tvornici, gdje je u suradnji s istočnonjemačkim stručnjacima uspješno proizvela novi alatni stroj za izradu vojne opreme. Kada su povodom toga događaja snimali grupnu fotografiju, rekli su joj da zbog obiteljske prošlosti ne može stajati u prvom redu, nego su je potisnuli u zadnji.“⁹⁸ Tamo je upoznala i Xinranina budućeg oca, inženjera koji je govorio šest stranih jezika.

⁹⁶ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/08/media.pressandpublishing>, dostupno 18.08.2016.

⁹⁷ Navedeno prema: <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2006/oct/07/bravepolitikovskayaisgunned>, dostupno 18.06.2016.

⁹⁸ X. Xue: Dobre kineske žene, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 127.

Jedno od glavnih učenja Kulturne revolucije bila je posveta života domovini, i to bez obzira na cijenu. Obiteljske su vrijednosti zanemarivane, a parovi diljem zemlje više od 20 godina odvajani kako bi radili na izgradnji „nove Kine“. Budući da Kulturna revolucija nije predviđala iznimke za imućnije ili obrazovanije društvene slojeve, ista je sudbina zadesila i Xinranine roditelje. Mjesec dana nakon rođenja, Xinran su poslali da živi s bakom. „Sve u svemu, s majkom sam živjela manje od tri godine. Ne sjećam se da je i na jednom rođendanu cijela obitelj bila na okupu“⁹⁹, napisat će Xinran kasnije. Xinran je kod bake provela više od šest godina, a na nju su pazili i kućni slugе. „Dok su druga djeca moje dobi gladovala i smrzavala se, ja sam jela uvozu čokoladu u kući moje bake u Pekingu, okružena cvijećem i ptičjim pjevom u dvorištu.“¹⁰⁰ Napunivši sedam godina, Xinran je vraćena majici koju nije poznavala. „Zvala sam ju teta“¹⁰¹, prisjetila se.

Ubrzo nakon što se vratila u obiteljsku kuću, Crveni gardisti pretresli su im dom i njezinog oca optužili za poticanje feudalizma, kapitalizma i revizionizma. Usto, sumnjičili su ga da svoja tehnološka znanja primjenjuje u reakcionarne svrhe. „Zločini“ njezinog oca nisu daljnje istraživani ni dokazani – uhićen je i odveden. „Kao „kćer kapitalističke obitelji“, moju majku su uskoro također priveli na saslušanje i više je nisu pustili kući.“¹⁰² Budući da su bili lišeni roditeljske skrbi, Xinran i njezin mlađi brat odvedeni su u takozvanu „Crnu školu“, ustanovu u kojoj su odgajana djeca čiji su roditelji bili u zatvoru. Njezin život u novoj okolini svodio se na poslušnost i izvršavanje naredbi, a usto joj je bilo zabranjeno komuniciranje s djecom koja nisu pripadala njezinoj grupi.

Jednog joj se dana smilovao školski učitelj, dopustivši joj da čita knjige odložene u baraku za školski otpad. „Fascinirale su me knjige o kineskoj i inozemnoj povijesti. Poučile su me o različitim načinima života: ne samo o dramatičnim pričama koje su svima bile poznate nego i o

⁹⁹ Ibidem, str. 129.

¹⁰⁰ Ibidem, str. 173.

¹⁰¹ Ibidem.

¹⁰² Ibidem, str. 175.

običnim ljudima koji tkaju vlastitu povijest u svakodnevnom životu. Iz tih knjiga naučila sam također da na mnoga pitanja nema odgovora¹⁰³, napisat će Xinran kasnije.

Nakon šest godina provedenih u školi koja je po njenom viđenju više nalikovala na zatvor, Xinran je premještena u drugu školu. Dopusšteno joj je viđenje majke, a čak je i njezin otac dobio dozvolu posjeta dvaput godišnje. Od 1949., kad je vlast u Kini preuzela Komunistička partija, nadareni učenici i elita pohađali su vojne škole. Xinran, koja se vrlo rano počela isticati među svojim školskim kolegama, čekao je isti put. Prije nego što je započela studij međunarodnog prava na vojnom političkom odjelu, Xinran se posvetila učenju engleskog jezika i međunarodnih odnosa te teorije računalstva.

3.2.1. Novinarska karijera

Kulturna revolucija službeno je završila 1976., a godine nakon njezinog ukidanja obilježilo je prilagođavanje novim okolnostima i eksperimentiranje s dopuštenim i nedopuštenim načinima ponašanja. Budući da su vlasti 1983. počele poticati kinesko otvaranje svijetu, krajem osamdesetih godina 20. stoljeća započeo je i proces reorganizacije medija, posebice televizije i radija. „Još od 1949. godine mediji su bili glasilo Partije. Državni radio, državne novine, a zatim i državna televizija bili su kineskom narodu jedini izvor informacija, a svi su oni govorili jednim te istim glasom.“¹⁰⁴

Xinran je rad u medijima započela tijekom 1988., kada je od 14,000 kandidata za rad na radiju izabrana među njih 14. Tijekom 1999. postala je voditeljica noćnog programa na radiju Henan u Nanjingu. Svoje početke na radiju opisala je kao eksperimentalne, budući da nitko od medijskih djelatnika nije znao o čemu je dopušteno govoriti i izvještavati. Hrabriji novinari, među koje se vrlo brzo svrstala i Xinran, započeli su s diskretnim promjenama u načinu prezentiranja vijesti. Iako službena dozvola nije postojala, novinarima je postalo omogućeno govoriti o vrlo osobnim stvarima. Svaki se takav istup u medijima smatrao revolucionarnim, ali i krajnje opasnim zbog nikad izbrisanog naslijeđa Kulturne revolucije. Xinran se potom odvažila pokrenuti novu

¹⁰³ Ibidem, str. 178.

¹⁰⁴ Ibidem, str. 13.

emisiju, tematski i pristupom dotada potpuno nemogućnom u Kini. Emisija je nazvana „Riječi na noćnom povjetarcu“ i ubrzo je postala poznata u cijeloj zemlji.

„U „Riječima na noćnom povjetarcu“ pokušavala sam otvoriti prozorčić, sićušnu rupicu, tako da ljudi mogu svojem duhu dopustiti da usklikne i udahne zraka, nakon četrdeset godina provedenih u ozračju zagušljivom od baruta“¹⁰⁵, napisala je kasnije. Xinran je u emisiji namjeravala govoriti o različitim aspektima svakodnevnog života, što je značilo i dijeljenje vlastitih iskustava sa slušateljima. Takav se pristup pokazao učinkovitim, budući da je vrlo brzo stekla povjerenje sve brojnijeg slušateljstva. Međutim, nije očekivala da će se njezini savjeti za rješavanje pojedinih životnih poteškoća pretvoriti u više od stotinu pisama dnevno. Usto, pisma njezinih slušatelja nisu sadržavala samo riječi pohvale na račun njezinog rada, već i vapaje za pomoć ili barem nadu za širenje glasa o njihovim nevoljama. Od Xinran, koja je svoj životni poziv dotada doživljavala isključivo kao novinarski, zatražena je praktična pomoć.

Xinran su uglavnom pisale žene, ohrabrene njezinim dobronamjernim savjetima u eteru. Nakon primitka, Xinran bi dijelove pisama čitala u eteru, istovremeno popunjavajući program glazbom. Dio njezinih slušatelja dovoljno se ohrabrio da svoje probleme odluči podijeliti telefonom. Emisija u kojoj je Xinran čitala odabrane ulomke knjiga, dijelila savjete i slušateljima svake večeri zaželjela laku noć ubrzo se pretvorila u dugo traženi glas žena i muškaraca diljem Kine.

„Starac se boji da bi mu žena mogla pobjeći, pa ju je vezao debelim željeznim lancem. Lanac joj je izranio kožu oko struka – krv joj probija kroz odjeću. Mislim da će je to ubiti. Molim vas, spasite je“¹⁰⁶, pisalo je u pismu koje je Xinran poslao dječak iz sela udaljenog 250 kilometara od Nanjinga. Primila ga je zajedno s gomilom drugih pisama, no radi se o prvome koje ju je stvarno uznemirilo. „Prijavila sam to šefu i upitala ga što da radim. Ravnodušno je predložio da se obratim mjesnoj Stanici javne sigurnosti“¹⁰⁷, napisala je prisjećajući se događaja. Kontaktiravši policiju, naišla je na još ravnodušniji odgovor. Naime, službenik joj je telefonom objasnio da se takve stvari događaju vrlo često, ali da im ograničen broj sredstava i ljudi sprječava djelovanje.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Ibidem, str. 12.

¹⁰⁷ Ibidem, str. 13.

Ipak, Xinran je ustrajala i naposljetku je uz pratnju policije uspjela otići do sela u kojem su držali zarobljenu djevojku.

„Nisam dobila nikakve pohvale zato što sam oslobodila djevojčicu, samo kritike zbog „pokretanja policijskih snaga i uznemiravanja naroda“ i troškova na račun radiostanice“, napisala je kasnije i dodala: „Potresli su me ti prigovori. Djevojčica je bila u opasnosti, pa ipak se njezino spašavanje smatralo „umaranjem ljudstva i siromašenjem blagajne“. Koliko uopće vrijedi život žene u Kini?“¹⁰⁸. Upravo ju je to pitanje potaknulo na daljnje istraživanje i stupanje u kontakt sa slušateljima koji su joj slali pisma. Većina pristiglih pisama nije bila potpisana, i to uglavnom zbog straha. Xinran, koja je živjela u gradu i bavila se uglednim poslom, vremenom je počela uočavati ogroman jaz između života u velikim gradovima i onoga u unutrašnjosti.

Da bi uspjela do kraja istražiti svakodnevne nevolje i tragedije kineskog stanovništva, posebice žena, Xinran je najprije trebala steći njihovo bezuvjetno povjerenje. Razgovor je tim ženama predstavljao odricanje vlastitog samopoštovanja, ali i dostojanstva vlastite obitelji. Iako je znala da će to biti mukotrpan posao, Xinran je namjeravala na kraj emisije dodati posebnu rubriku posvećenu ženskoj pošti. „Šest tjedana kasnije, dobila sam svoju molbu natrag, nakićenu sa četiri crvena pečata službenog odobrenja. Vrijeme trajanja rubrike koje sam bila predložila skraćeno je na deset minuta. Unatoč tomu, doživjela sam to kao dar s neba“¹⁰⁹, prisjetila se kasnije.

Kako je počela dobivati više od stotinu pisama na dan, u radu joj je počelo pomagati šestero studenata. Priče žena koje su joj pisale postajale su sve ozbiljnije i dolazile su iz svih krajeva Kine, a često su se osvrtnale i na događaje s početka 20. stoljeća. Čitajući pisma, Xinran je uočavala obrise Kine o kojoj nitko ne govori niti o njoj piše, a za koju velik broj ljudi ni ne zna. Iako su joj pisale žene različitih društvenih, profesionalnih i kulturnih sredina, svima je njima bila zajednička činjenica da nisu znale kako pričati o sebi. S druge strane, malo je njih smatralo da se njihova priča treba čuti. Da Xinran nije ustrajala na otkrivanju svijeta o kojem se ne priča, patnje velikog broja žena nikad ne bi bile ispričane.

¹⁰⁸ Ibidem, str. 15.

¹⁰⁹ Ibidem, str. 18.

Dominic Ziegler, nekadašnji dopisnik britanskog *The Economist* iz Kine, izjavio je da je Xinran učinila nešto što se nitko ranije nije usudio. „Ona je vrlo vjerojatno izmislila taj žanr ondje. Radio je najbolji medij za pomicanje granica onoga što vam je dopušteno reći – u travnju 1989. Partija je na kratko vrijeme izgubila kontrolu nad medijima – i ona je nekako nagovorila vlasti da joj dopuste voditi emisiju, iako ne znam kako joj je to uspjelo nakon slamanja“¹¹⁰, izjavio je.

Xinran je nastavila voditi emisiju do 1995., i to unatoč surovosti priča kojima se svakodnevno bavila. Usto, Xinran je u svakodnevnom radu kočila komplicirana birokracija i beskrajni sastanci s upravom. Iako se Kina ubrzano liberalizirala, neke od otkrivenih priča i dalje su po mišljenju mnogih pripadale svijetu o kojemu se ne priča. Nakon šest godina na mjestu voditeljice najpopularnije radijske emisije u Kini, Xinran je podnijela ostavku i namjeravala nagovoriti vlasti i svoje nadređene da joj dopuste odlazak u Veliku Britaniju. U naredne dvije godine obišla je neke od najudaljenijih dijelova Kine, razgovarajući sa ženama koje su živjele u krajnjem siromaštvu i bijedi. Usto, intervjuirala je i žene iz modernih gradskih sredina, otkrivajući pritom neispričane strahote Kulturne revolucije i desetljeća kineske zatvorenosti. Godine 1997. napustila je Kinu i odselila se u London.

3.2.2. „Dobre kineske žene“

Knjiga „Dobre kineske žene“ rezultat je višegodišnjega novinarskog rada, ali i posveta ženama o čijem se životu dotada malo znalo ne samo na Zapadu, već i u Kini. Xinran je knjigu napisala i objavila u Engleskoj, i to prvenstveno zato jer takvo nešto u Kini nije bilo moguće. Kineske vlasti su, unatoč promijenjenoj političkoj klimi i sve izraženijem prihvaćanju zapadnjačkih vrijednosti, i dalje bile vrlo oprezne u vezi s bilježenjem bilo čega što bi odudaralo od službene verzije stanja u zemlji. „U to vrijeme u Kini, mogla sam završiti u zatvoru da sam napisala ovakvu knjigu. Nisam to mogla riskirati, zbog svog sina i svih onih žena kojima je moja emisija pružala pomoć i ohrabrenje. U Engleskoj, knjiga je postala moguća“¹¹¹, napisala je.

110

Navedeno

prema:

<https://www.theguardian.com/books/2002/jul/13/featuresreviews.guardianreview8>,

dostupno

18.08.2016.

¹¹¹ X. Xue: *Dobre kineske žene*, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 233.

Xinran je knjigu napisala s idejom da ljudima na Zapadu približi stvarni život kineskih žena. Po dolasku u London 1997., ideja o objavi knjige činila joj se poprilično teškom, prvenstveno zato jer nikada prije nije bila na Zapadu. „Morat ću posegnuti duboko u svoja sjećanja kako bih prizvala sve priče koje sam sakupila kroz godine. Morat ću ponovno proživjeti ono što sam osjećala kad sam ih prvi put čula i pronaći najbolje riječi da opišem sav onaj jad, gorčinu i ljubav koju su te žene izrazile. A čak i tada, nisam bila sigurna kako će zapadnjački čitatelji protumačiti te priče.“¹¹²

Nedugo nakon dolaska u Englesku počela je predavati na London University School of Oriental and African Studies (LSOAS) i ondje naišla na veliku potporu. Uz druge profesore na fakultetu, na objavu knjige poticali su je i studenti. Njezinim kineskim studentima, koji nikada nisu stvarno razgovarali sa svojim roditeljima, bilo je teško povjerovati u njezine priče. „Uvijek im govorim: „Nazovite svoju majku. Pitajte ju zašto vam ne može reći.“ Gotovo uvijek njihove majke kažu da se ne mogu osvrnuti na prošlost jer je previše bolna“¹¹³, izjavila je 2002. za The Guardian.

„Dobre kineske žene“ prosječnog čitatelja na Zapadu uvode u potpuno novi i nepoznati svijet. Čitajući knjigu, teško je ne zapitati se kako je moguće da o ovome nije izvještavano ranije. Priče o Kini koje dopiru do ušiju ljudi na Zapadu uglavnom su mistične prekrivene drevnim velom, navodeći nas pritom na predodžbu o Kini kao o zemlji čaja, vrijednih ljudi i žena koje žive mirnim obiteljskim životom. Napisavši „Dobre kineske žene“, Xinran ne samo da je uspjela zbaciti drevni veo, već je u potpunosti pobila dotadašnje stereotipe. Otvaranje kineskog društva svijetu, naime, ne znači i dopuštanje kineskim ženama život po zapadnjačkim načelima. Iako je u vrijeme objavljivanja knjige u kineskim velikim gradovima neupitno postojao velik broj žena koje su živjele modernim načinom života, ogromnom broju njih takve su mogućnosti bile trajno uskraćene.

Bitno je napomenuti da Xinran knjigu nije napisala samo za Zapadnjake, ljude kulturološki i geografski potpuno udaljene od Kine. Knjiga predstavlja i svojevrsan vodič za Kineze, uvodeći

¹¹² Ibidem, str. 231.

¹¹³

Navedeno

prema:

<https://www.theguardian.com/books/2002/jul/13/featuresreviews.guardianreview8>,
18.08.2016.

dostupno

ih u svijet o kojem nisu smjeli ili željeli razmišljati. Iako se bavi pitanjima ženskih prava, „Dobre kineske žene“ ujedno pružaju uvid u stanje u cjelokupnom kineskom društvu. Xinran kroz petnaest priča, u koje je uključila i svoju vlastitu, postupno gradi teško prihvatljivu i šokantnu priču o društvenom, političkom i gospodarskom stanju zemlje u posljednjih sedamdesetak godina.

Posvetivši se razotkrivanju životnih sudbina običnih kineskih žena, Xinran je potencijalno ugrozila svoju vlastitu. „Kineski su novinari svjedočili mnogim šokantnim i uznemirujućim događajima. Međutim, u društvu u kojem su partijska načela upravljala vijestima, bilo je veoma teško u pravom svjetlu izvještavati o onome što su vidjeli. Često su bili prisiljeni govoriti i pisati stvari s kojima se nisu slagali“¹¹⁴, napisala je. Xinran u knjizi ne skriva činjenicu da je, unatoč tome što je cijelu novinarsku karijeru posvetila izvještavanju o problemima običnih ljudi, i sama često bila nemoćna u pružanju daljnje pomoći. Ne samo da je veće angažiranje oko nekog problema značilo protivljenje partijskom učenju, već je svaki napor odmah u početku bio osuđen na propast. Naime, svjesnost o bezizlaznosti situacije toliko je proširena da javnim službama i osobama zaduženim za osiguravanje osnovnih potreba stanovništva često ne preostaje ništa drugo nego probleme ignorirati i boriti se za vlastitu egzistenciju.

„Kada sam razgovarala sa ženama koje su živjele u političkim, emocionalno propalim brakovima, kada sam vidjela žene koje se muče u siromaštvu i suočavaju sa svakodnevnim životnim tegobama, žene koje nisu mogle dobiti ni tanjur juhe ili jaje nakon poroda, ili dok sam preslušavala telefonske sekretarice na radiostanici slušajući žene koje se nisu usuđivale nikome govoriti o tome kako ih muževi tuku, često im nisam mogla pomoći zbog pravila emitiranja“¹¹⁵, napisala je Xinran. Kina, koja se posljednjih desetljeća ubrzano modernizira i nastoji u svemu konkurirati „superiornom“ Zapadu, bilo po pitanju životnih navika ili gospodarskog razvitka, i dalje je slaba po pitanju vlastitih problema. Pravo na izražavanje službeno je prihvaćeno, ali uz pojedine iznimke. Xinran to najbolje bilježi na vlastitom primjeru, upotpunjujući pritom sliku o medijskim slobodama u Kini.

¹¹⁴ X. Xue: Dobre kineske žene, Algoritam, Zagreb, 2006., str. 219.

¹¹⁵ Ibidem.

Kina je na globalnoj sceni početkom novog tisućljeća ozbiljno ugrožavala najveće gospodarske sile svijeta, no u unutarnjim je pitanjima i dalje zadržala pravilo o onome što se znalo i onome što se smjelo. Iako službeno slobodni izvještavati o čemu god su htjeli, mediji su i dalje živjeli u strahu od mogućih kazni za svoj rad. Xinran, koja je tijekom intervjuiranja žena diljem zemlje bila zaposlena na jednoj od najvažnijih i najutjecajnijih radiotelevizijskih kuća u Kini, potvrdila je činjenicu da nacionalni mediji i dalje služe osiguravanju partijske politike. Izostanak debata i napora za većim angažmanom u rješavanju problema nadoknađivao se organiziranjem regionalnih konferencija.

Kako bi spasila svjedočanstvo o životu kineskih žena, a na neki način i svoju vlastitu egzistenciju, Xinran je bila prisiljena knjigu objaviti daleko od imovine. Upravo zbog toga, „Dobre kineske žene“ su krajnje iskrena, bolna, samopouzdana i važna knjiga. Kroz iskustva žena pretočenih u nešto više od 200 stranica, Xinran uspijeva opisati sve strahote izolacionizma, rata, Kulturne revolucije, odnos prema ženskoj djeci, položaj muškarca i žene u obitelji, odnos vlasti prema najpotrebnijima, razlike između života na periferiji i gradovima i, najvažnije, trajnu želju nadređenih za ignoriranjem kineskih strahota.

Da bismo spoznali razmjere patnji koje Xinran dokumentira, dovoljno je pročitati kratak ulomak iz poglavlja nazvanog „Žene s Brda vike“. „Jedini dan kada neka žena s Brda vike može visoko uzdignuti glavu, dan je kada rodi sina. Oblivena znojem nakon porođajnih muka, čuje riječi koje je ispunjavaju ponosom i zadovoljstvom: „Imaš ga!“ To je najveće priznanje za zasluge koje će ikada primiti od svog muža, a materijalna nagrada sastoji se od zdjelice s jajetom pomiješanim sa šećerom i vrućom vodom“¹¹⁶, zabilježila je Xinran. U tom malom ulomku nazire se sav podbačaj civiliziranog, modernog i humanog svijeta. Pritom se ne radi samo o podbačaju Kine, već i o podbačaju svih onih koji su svjesni postojanja sličnih problema, a nemaju volje riješiti ih. Xinran, koja je da bi napisala knjigu morala napustiti i zemlju i sina te se u potpunosti prilagoditi novom načinu života, primjer je neizmjerne novinarske i ljudske hrabrosti.

¹¹⁶ Ibidem, str. 226.

3.3. Jasna Babić

Hrvatska istraživačka novinarka Jasna Babić rođena je 1957. godine u Zagrebu, gdje je na Fakultetu političkih znanosti diplomirala politologiju. Međutim, novinarsku karijeru nije započela odmah nakon završetka fakulteta. „Moju generaciju je također zahvatila jedna kriza, pa sam ja karijeru započela u 31. godini. Ja imam vrlo malo staža zapravo, vrlo kasno sam se zaposlila, što ljudi ne vjeruju“¹¹⁷, izjavila je 2010. na predavanju održanom za potrebe tribine Gornji Grad Zagreb.

U nekoliko je navrata isticala da veliku zahvalu duguje svojim urednicima, i to zbog pozornosti, volje i energije koju su joj posvećivali tijekom novinarskih početaka. „Ja sam imala sjajne urednike koji su u mene utrošili silnu energiju i vrijeme. Bacili su mi tekstove koji nisu valjali u koš i tražili da isti tekst pišem ponovo i ponovo. Danas bi se mladi novinar u 31. jako uvrijedio da mu se to napravi.“¹¹⁸ Svoje prve novinarske tekstove objavila je u Poletu i Studentskom listu, a karijeru je nastavila u Danasu i Zapadu. Za vrijeme rata radila je kao ratna reporterka, da bi se nakon toga posvetila istraživanju afere koje su devedesetih potresale Hrvatsku.

U uvodniku HRT-ove emisije Nedjeljom u 2, emitirane 2. siječnja 2011., novinarka Đurđica Čočić opisala ju je kao „jednu od rijetkih iz novinarske sorte koja je cijeli svoj radni vijek posvetila otkrivanju afere, raskrinkavanju kriminalaca, pisala o mafiji, ubojstvima, ratnim zločinima, ali i političkim manevrima od Tuđmana do Ive Sanadera.“¹¹⁹ Ladislav Tomičić, novinar riječkog Novog lista, za isti je uvodnik izjavio da je Jasna Babić jedna od deset posto hrvatskih novinara koji još uvijek mogu hodati uzdignute glave.

Osim što je sudjelovala u samim počecima Globusa, zaslužna je i za proboj Nacionala, lista kojemu je jedan od osnivača. Za Nacional je počela pisati 1995., istovremeno se u potpunosti posvetivši problematici kriminala i političkim temama. Njezin angažman u Nacionalu rezultirao je nagradom Hrvatskog novinarskog društva za istraživačko novinarstvo, i to za seriju članaka

¹¹⁷ Navedeno prema: <https://www.youtube.com/watch?v=eX1SZfdg11g>, dostupno 18.08.2016.

¹¹⁸ Ibidem.

¹¹⁹ Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

objavljenih 1996. U njima je otkrila da tajna policija prisluškuje čelnike oporbenih stanaka, nezavisne novinare, vođe sindikata itd. Unatoč tome što je primila nagradu za najzapaženiji novinarski rad HND-a, dio javnih osoba istih ju je godina počeo optuživati kao državnog neprijatelja.

U HRT-ovoj emisiji Forum, emitiranoj 13. studenog 2001., obrušila se na optužbe i komentirala zadiranje u njezin privatni život: „Narkomanka, alkoholičarka, lezbijka na jednom mjestu, na drugom biseksualna, na trećem mjestu čeprka se po njezinom braku – Gospodin Reljić je izradio čitav elaborat. Išao je u Pulu gdje sam ja živjela dvije godine. Raspitivao se o mom bivšem mužu. Oprostite, tamo se čak spominju i neki moji ginekološki pregledi. Dajte mi objasnite, kakve to veze ima s nacionalnom sigurnošću?“¹²⁰ Smiljan Reljić, kojeg Jasna Babić spominje, devedesetih je godina između ostalog bio voditelj Nadzorne službe za Ureda za nacionalnu sigurnost (UNS-a). Sama činjenica da se taj ured uplitao u rad jedne novinarkе dovoljno govori o njezinom utjecaju i sposobnosti osvjetljavanja društvenih anomalija.

Babić je o Reljiću progovorila i 2015. godine, i to nakon što je Reljić u intervjuu za Večernji list dao izjavu o prisluškivanju novinara tijekom 90-ih godina. Babić je izjavila da je 2000. godine, nakon što je s dosjea na kojima je SZUP radio skinuta oznaka tajnosti, imala priliku odrediti sudbinu onoga što je o njoj istraženo. „Budući da cijenim građu koju sastavlja država, pa bila ona meni krajnje neugodna, nisam dala da se spali, moj dosje još uvijek mora postojati u arhivi bivšega SZUP-a“¹²¹, izjavila je novinarka i tom prilikom sve zainteresirane pozvala da pročitaju „to štivo“.

Osim što je javno optuživana, često su joj i prijetili. „U novinarskim krugovima dobro je poznata epizoda kad je Jasni prijetio jedan od ubojica iz Pakračke Poljane u hotelu Dubrovnik. Dakle, čovjek ju je zvao na kavu i kad su došli na kavu u puni hotel Dubrovnik, on joj je preko stola rekao da će je zaklati“¹²², izjavio je Ladislav Tomičić za Nedjeljom u 2. Unatoč tome što su se

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ Navedeno prema: <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jasna-babic-sve-zainteresirane-za-reljicev-obavjestajni-opus-javno-ovlascujem-da-procitaju-moj-dosje-1010776>, dostupno 18.08.2016.

¹²² Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

prijetnje nastavljale, posebice kada bi pisala o mafiji, Jasna Babić nije odustajala od svog poziva. Njegovala je izvore u vlasti, policiji, vojci, tajnim službama, HDZ-u i slično, nastojeći uvijek biti dobro upućena u temu.

Ono o čemu je Jasna Babić posebno brinula tijekom svoje karijere jest zadržavanje neovisnosti. „Ona smatra da novinar ne može biti menadžer i ne može imati menadžerski ugovor. Onog momenta kad ima menadžerski ugovor, on pripada, makar i gazdama. I gazde imaju velika očekivanja“¹²³, smatra producentica Marina Marinović. Nastojeći očuvati svoju neovisnost, Jasna Babić je ustvari čuvala svoje pravo na slobodnu riječ i slobodni govor. U nekoliko je navrata izjavila da se, za razliku od nekolicine svojih kolega, nije prilagođavala željama urednika i vlasnika medija, pisala po nalogu ili sklapala tzv. menadžerske ugovore s nakladnicima.

„Ja nisam čak sigurna da je moja neprilagođenost dobra. Nikome je ne bih preporučila. To je pitanje samo izbora, to nije pitanje morala. To je pitanje slobode, ali sloboda jako puno košta. Slobodu nam nitko neće dati. Novinari imaju onoliko slobode koliko su je sami napravili“¹²⁴, izjavila je 2010. Njezina „neprilagođenost“ rezultirala je čestim seljenjem po redakcijama, otkazima i nezaposlenošću, i to posebice tijekom proteklog desetljeća. Ipak, Jasna Babić smatra da su njezini bivši nadređeni iznimno važne osobe za njezin život. „Pukanić je jako važan u mom životu, jednako kao i Pavić, Kuljiš, jednako kao i ljudi s kojima ja danas nisam u dobrim odnosima. Međutim, oni su u mom životu važni i ostat će, naprosto su upisani u moju biografiju“¹²⁵, izjavila je 2011. kao gošća emisije Nedjeljom u 2.

Iako joj je pripisivao navodnu pristranost u vezi Hrvoja Petrača, neovisni novinar i dobitnik HND-ove nagrade za istraživačko novinarstvo Željko Peratović smatra da je Jasna Babić i dalje zaslužna novinarka. U svom je radu raskrinkavala tajne veze između mafije, vlasti, policije, sudstva i tajnih službi, no i dalje ju je najviše zanimalo samo novinarstvo. „Ona njih nije koristila za nekakvo bogaćenje i za nekakav status u društvu, što je činio njen bivši poslodavac Ivo Pukanić ili ovi u EPH-u“¹²⁶, izjavio je Peratović. S druge strane, Ladislav Tomičić smatra da je

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ Ibidem.

njezin društveni status sasvim razumljiv s obzirom na način na koji obavlja svoj posao. „To je posve logična i očekivana situacija da novinari njezinog kalibra imaju jednosoban stan, da žive kao i svaki prosječan građanin Hrvatske. Novinari nekog drugog kalibra imaju kuću na Pantovčaku, ali zato obraz moraju zamijeniti zimskom gumom od auta.“¹²⁷

Jasna Babić hrvatskoj je javnosti posljednjih godina poznata i kao osoba koja je u ljeto 2009. objavila prvi tekst o Fimi mediji. Danas se o tom slučaju složno govori kao o najvećoj korupcijskoj aferi u Hrvatskoj, no manje je poznat način na koji je Babić došla do podataka. „Ja sam vam tu Fimi mediu našla kao otvoreni izvor u Narodnim novinama. Sve je pisalo u Narodnim novinama, trebalo je samo čitati“¹²⁸, izjavila je kao gošća emisije Nedjeljom u 2.

3.3.1. Jasna Babić o novinarstvu i u novinarstvu

Na pitanje Aleksandra Stankovića je li idealist, Jasna Babić je odgovorila: „Novinar ne može biti idealist jer se bavi jednim jako praktičnim zanimanjem“¹²⁹. Prema njoj, stanje u hrvatskom novinarstvu ne ovisi o moralu: „To nije pitanje morala. To je pitanje okolnosti u kojima živimo, ustvari toga što nam je donijela moderna hrvatska država.“¹³⁰ Spomenute okolnosti su je natjerale da 2000. godine istupi iz Hrvatskog novinarskog društva. Gostujući na tribini Gornji Grad Zagreb, Babić je objasnila da osnovni razlog njezinog napuštanja HND-a leži u činjenici da je tadašnji predsjednik Lucić pokušao utjecati na nju da ne napiše kompromitirajući tekst o njemu. Prema Babić, tih je godina izbio sukob između Nacionala i Globusa, a Globus je bio spreman platiti Luciću tekst kojim bi javno stao na njihovu stranu. Babić je izjavila da joj je Lucić to sam priznao, pritom je unaprijed zamolivši da slučaj ne spominje u svojim tekstovima. Drugi je dan, izjavila je, podnijela ispisnicu iz HND-a.

Prema Jasni Babić, svaki se novinar sam mora izboriti za svoju slobodu. U prijevodu, osnovni je preduvjet novinarskog poziva izboriti se za svoj prostor: „Vi morate imati svoj prostor da biste pokazali što znate, čemu svjedočite, što možete ponuditi i kako možete zaraditi. Zato trebate

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

¹²⁹ Ibidem.

¹³⁰ Navedeno prema: <https://www.youtube.com/watch?v=eX1SZfdg11g>, dostupno 18.08.2016.

tržište.“¹³¹ Birajući teži put i seleći iz medija u medij, novinarka je na svom primjeru pokazala nužnost borbe za vlastitim prostorom. Osim što treba biti neovisan, Babić smatra da novinar mora biti pustolov: „Treba se upustiti u pustolovinu. Izgleda da Hrvatskoj definitivno nedostaje tog pustolovnog duha. Pa, između ostalog, i naše je novinarstvo lošije zato jer nedostaje pustolovnog duha. Nije to pitanje samo političkih okolnosti koje su nam zadane, nego smo mi inertni, nepokretni.“¹³² Prema njezinom sudu, novinari se ne bore dovoljno za svoje pozicije i društvene uloge: „Mi novinari se nismo baš pretrgli od toga da si sačuvamo pravo na slobodnu riječ, slobodni govor i slobodne novine.“¹³³

Iako je dio javnosti percipira kao sinonim za istraživačko novinarstvo u Hrvatskoj, Jasna Babić smatra da takav tip novinarstva kod nas više ne postoji. Djelomične uzroke toga vidi u činjenici da se radi o enormno skupom poslu koji podrazumijeva dugoročno istraživanje i plaćanje novinara nekoliko mjeseci, i to bez garancije da će tema biti objavljena. „Ja sam zadnju istraživačku temu napravila 90-ih, a tada su kao imali novca. Dali su mi mjesec dana vremena. Poslije više ne. Sada su plaće pojedinih novinara enormne, ali nema se novca za platiti novinaru normalnu plaću.“¹³⁴ Babić navodi i treću mogućnost, i to onu u kojoj izdavač novinara plaća da ništa ne piše. Takvo je situaciju iskusila radeći za Europapress Holding: „EPH je navodno kapitalistička firma. Potpuno sumanuto je davati novce novinaru da ništa ne objavljuje. To je mimo logike kapitala.“¹³⁵

U uvodniku emisije Nedjeljom u 2, Babić je izjavila da je istraživačko novinarstvo zamijenjeno novim tipom kojeg naziva „novinarstvo – poštanski sandučić“. Prema njoj, radi se o najopasnijoj vrsti novinarstva jer novinaru informacije dostavlja osoba s navodnim autoritetom, a koju ne smije imenovati jer se radi o izvoru. „Papiri se lako falsificiraju, u papirima ima svakakvih

¹³¹ Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

¹³² Navedeno prema: <https://www.youtube.com/watch?v=eX1SZfdg11g>, dostupno 18.08.2016.

¹³³ Ibidem.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ Ibidem.

faktografskih grešaka i tu čovjek u brzini koja se od njega traži, u vrlo malo vremena koje dobiva od urednika i izdavača, najlakše proguta nešto potpuno pogrešno.“¹³⁶

Svako istraživanje u novinarstvu započinje slutnjom ili dojavom, a potom se prelazi na upoznavanje potencijalnog izvora. Jasna Babić smatra potrebnim „prije ulaska u bilo kakvo istraživanje otkriti motive onoga koji dojavljuje o nečemu ili joj dostavlja faksimile određenih dokumenata, što je najzahtjevniji dio posla jer o tome ovisi i krajnji rezultat istraživanja – ili dokazivanje istine ili tek nesvjesno sudjelovanje u manipulaciji.“¹³⁷ Budući da se Babić tijekom karijere najčešće bavila osjetljivim temama, takav posao zahtijeva i visoku razinu opreza.

Unatoč tome što se radi o novinarki koja je radila u gotovo svim velikim novinskim redakcijama Hrvatske, Jasna Babić tijekom posljednjih godina bila je prisiljena prostor tražiti na internetu. Iako se radi o manjem izvoru prihoda, nekontrolirani i slobodni prostor interneta za nju ujedno predstavlja i budućnost novinarstva. Babić smatra da će internet u budućnosti dobiti svoje „vlasnike“, no svejedno ga doživljava kao „potpuni prostor slobode“. Ivica Granić, nekadašnji vlasnik Portala Oko i poslodavac Jasne Babić, činjenicu da su novinari poput nje prisiljeni tražiti platformu za rad smatra apsurdnim: „Nevjerojatno je da danas u slobodnoj Hrvatskoj, nakon 20-ak godina, novinari moraju razmišljati imaju li prostora. Dakle, imaju li prostora pisati.“¹³⁸

Kako živi i radi u državi koja još uvijek nije dokraja izgradila demokratske mehanizme, suočila se s korupcijom ili se ozbiljnije pozabavila smanjenjem siromaštva, tek ostaje vidjeti koliki će prostor Jasna Babić dobivati u budućnosti. Istraživačko novinarstvo zamijenjeno je pseudoistraživačkim tipom i sveopćim senzacionalizmom, a samim time se nameće pitanje o ulozi i potrebi kvalitetnih istraživačkih novinara.

¹³⁶ Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

¹³⁷ G. Vilović: Istraživačko novinarstvo, tabloidizacija i etika, Društvena istraživanja, broj 6, prosinac 2003., str. 965.

¹³⁸ Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

3.3.2. Prva pritvorena novinarka u Hrvatskoj

Jasna Babić je 22. siječnja 2013. pritvorena u Remetincu, i to zato jer se nije odazvala na navodne sudske pozive za raspravu na Općinskom kaznenom sudu. Rasprava se trebala ticati postupka koji je protiv nje od 2009. vodio poduzetnik Josip Radeljak. Naime, Radeljak je protiv novinarku podnio privatnu tužbu za uvredu i klevetu, i to zbog teksta objavljenog u tjedniku Globus u kojem je prema njezinim riječima izložen Radeljakov „portret“.

U priopćenju koje je izdao Općinski kazneni sud, a potpisao Dražen Kevrić, pisalo je: „Rješenjem izvanraspravnog vijeća Općinskog kaznenog suda u Zagrebu od dana 28. studenog 2012. godine određen je pritvor protiv okrivljene Jasne Babić iz osnova predviđenog u članku 102. stavka 3. Zakona o kaznenom postupku, i to radi izbjegavanja dolaska na glavnu raspravu, budući se nije mogla osigurati nazočnost okrivljene u više od dvije i pol godine. Naime, u predmetu je okrivljena šesnaest puta pozivana na glavnu raspravu, a niti jedan poziv nije preuzela, te su u tri navrata izdavani i dovodbeni nalazi po policiji koji su ostali nerealizirani.“¹³⁹

Na vijest o uhićenju ugledne novinarku odmah je reagiralo Hrvatsko novinarsko društvo, ali i Organizacija za europsku sigurnost i suradnju, Medijska organizacija za jugoistočnu Europu (SEEMO) te P.E.N. centar Hrvatska. Zdenko Duka, tadašnji predsjednik HND-a, izjavio je: „Privođenje Jasne Babić svakako je bilo šokantno zbog toga što se nikad dosad u ove 23 godine nije dogodilo da je bilo koji novinar spavao u pritvoru. Bilo je logično da na sudsku raspravu dovedu Jasnu Babić onaj dan kada je zakazana rasprava i nakon toga da ona bude puštena.“¹⁴⁰

Hrvatsko novinarsko društvo odmah je naložilo puštanje novinarku, što se dva dana kasnije na zahtjev odvjetnice Laure Valković i dogodilo. U zatvoru je provela tri dana. Gostujući u emisiji DirektPlus televizije TVPlus, Jasna Babić izjavila je da nije očekivala opću podršku i solidarnost javnosti: „Nisam očekivala to jer sam ja jako dugo nezaposleni novinar i ne kontaktiram s tim profesionalnim krugovima, osim privatno jer imam jako puno prijatelja.“¹⁴¹

¹³⁹ Navedeno prema: https://www.youtube.com/watch?v=0XLM7CsD_2k, dostupno 18.08.2016.

¹⁴⁰ Ibidem.

¹⁴¹ Ibidem.

Osvrnuvši se na sam slučaj pritvaranja u Remetinec, Babić je izjavila da se ne sjeća da je primila sudske pozive za raspravu, ali da dozvoljava činjenicu da se njen poštanski sandučić redovito punio pozivima jer ne provjerava poštu redovito. S druge strane, izjavila je da je tijekom spornog razdoblja vrlo često odlazila na policiju, istaknuvši da u postaji u Heinzlovoj imaju njezin broj. Novinarica je također istaknula da bi se odazvala na poziv da su je nazvali.

„U cijelom kulturnom, civiliziranom svijetu, da bi se nekoga pozvalo na raspravu, on mora dobiti preporučeni poziv od suda koji ga poziva da tamo dođe. Jedini dokaz da je uručena dostava poziva je tvz. dostavnica. Ta dostavnica mora u sebi sadržavati nadnevak kad je pismeno dostavljeno i vlastoručni potpis primaoca“, istaknuo je poznati odvjetnik Veljko Miljević i dodao: „Ako sud ima dostavnicu, jednu, drugu, treću, da je izvršena uredna dostava, tada zaista i po starom Zakonu o kaznenom postupku iz 1997., pa i 2011., u ovakvim predmetima ovakve vrste, i po novom ZKP-u, može se izreći tvz. disciplinski pritvor, a to je sad taj istražni zatvor.“¹⁴² S druge strane, Miljević je istaknuo da je iz priopćenja očigledno da nijedna potpisana dostavnica nije stigla u sudski spis te da nije vidljivo je li sud utvrdio da Babić izbjegava doći na raspravu.

Miljević je izjavio da ne vjeruje da je bilo zakazano 16 rasprava, ali dozvoljava činjenicu da je poziv na raspravu bio 16 puta upućivan. Komentirajući ranije slučajeve, Babić je izjavila: „Meni se događalo da policija u 4 ujutro dođe po mene i da sam ja u 8 i pol na raspravi“. ¹⁴³ Radi se, naime, o mjeri kojom se postiže ista svrha, pa začuđuje način na koji se okončao dolazak na raspravu u postupku s Radeljakom.

Dalje komentirajući slučaj, Babić je objasnila da određeni problem leži i u njoj samoj: „U redakcijama postoje odvjetnici koji brinu za sve tužbe koje novinari dobivaju i vode brigu o tome kad je koja rasprava. Ja više tog odvjetnika nemam. Nemam novaca da ga plaćam i naprosto, kako imam jedno pet-šest poslodavaca jer sam *freelancer*, ja donekle dozvoljavam mogućnost da je toliko poziva bilo poslano, mada ja sumnjam da sam 16 poziva primila i potpisala.“¹⁴⁴

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ Ibidem.

¹⁴⁴ Ibidem.

Josip Radeljak, kojeg je Babić u emisiji DirektPlus nazvala „velikanom današnjih vremena“, u istu se emisiju uključio telefonskom vezom. Odmah na početku javljanja, istaknuo je da Jasna Babić u zatvoru nije završila zbog njega, „što su se svi njezini prijatelji i mediji trudili prikazati.“¹⁴⁵ U zatvoru je, istaknuo je Radeljak, završila isključivo zato jer je povrijedila taštinu suda.

Povod pisanja teksta o Josipu Radeljaku bio je tzv. „slučaj Aksel“. Osvrnuvši se na sporni tekst, Radeljak je izjavio: „Kada bi vi sad imali priliku pročitati ono što je ona napisala, ja mislim da to više sličić Petru Panu nego meni. Gospođa piše banalnosti najgluplje. Ne zna moje ime. Kaže da ja sviram saksofon. Ona je pala sa smokve.“¹⁴⁶ S druge strane, Babić je u nekoliko navrata tijekom emisije izjavila da je tekstom nastojala portretirati osobu Josipa Radeljaka, i to kroz „kompilirane činjenice iz svih drugih novina, kroz godine i decenije objavljivane o njemu“. Na pitanje voditelja emisije Miljenka Milanovića o mogućim pogreškama tijekom kompilacije, Babić je odgovorila: „Moguće je, ali osnovna teza teško da je bila pogrešna.“¹⁴⁷

Komentirajući svoje brzo puštanje iz pritvora i veliku podršku javnosti, Babić je izjavila: „Ja sam zapravo – ne zbog poziva nego zbog kratkog vremena provedenog u pritvoru – pokazala koliko su određene profesije privilegirane, i to je ono što mene zapravo najviše brine u svemu.“¹⁴⁸ Babić je izrazila i zabrinutost zbog stanja u kojima se nalaze hrvatski zatvori, ali i zbog ljudi koji tamo dospijevaju i koji nemaju podršku kakvu je ona dobila: „Ti su pritvori krcati anonimnim ljudima, nesretnim ljudima koji su tamo zatvoreni, za koje se nema tko založiti.“¹⁴⁹

Iako joj je najupečatljivije iskustvo zatvorski sustav koji svakog pritvorenika tretira kao da je najgori kriminalac na svijetu, i to pod parolom o „mogućoj opasnosti od bijega“, Babić smatra da bi zakon trebao biti jednak za sve. „Zakon stvarno jednako vrijedi za novinare kao i za sve ostale građane, pod uvjetom da sam ja novinar koji je nekog opljačkao, ubio, učinio bilo kakav

¹⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Ibidem.

¹⁴⁸ Ibidem.

¹⁴⁹ Ibidem.

građanski krimen. Ja sam u pritvor dospjela zbog novinarskog posla, a ne zbog pljačke¹⁵⁰, izjavila je nakon izlaska iz pritvora za Novi list.

Osvrnuvši se na svoj boravak u zatvoru, Babić je istaknula da problem nije u njoj. „Iza mene su stali moji kolege. Problem je u ljudima koji su ostali. Problem je u onih šest žena s kojima sam tamo provela tri dana“¹⁵¹, rekla je. Ne zaboravivši na svoj poziv, boravak u Remetincu iskoristila je za osvjetljavanja stanja u kojem se zatvor nalazi. „Zbog toga je meni drago što sam kao novinar dospjela s druge strane Remetince – da se uvjerim, da sama na svojoj koži osjetim što je to. To je novinarski posao. Nije moj posao da ja pričam o svojoj tužnoj sudbini. To sam ja izabrala. Moj posao je da pričam o drugima“¹⁵², mišljenja je Babić.

3.3.3. „Zagrebačka mafija“

Knjiga „Zagrebačka mafija“¹⁵³ izdana je 2003. godine, a rezultat je višegodišnjega novinarskog istraživanja. Međutim, knjiga nije sastavljena samo od ranije objavljenih tekstova, već donosi mnoštvo dotada nepoznatih informacija i dokumenata. Jasna Babić se u knjizi ne bavi samo hrvatskim kriminalnim podzemljem, već istražuje povezanost kriminala s najvišim državnim institucijama, pravosuđem, policijom i obavještajnim organima.

Ipak, Babić je odlučna u tvrdnji da „Zagrebačka mafija“ nije knjiga o mafiji. „To uopće nije priča o mafiji, to je priča o jednom sudskom postupku. Dakle, o načinu na koji hrvatska država 2001. konstruira mafiju“¹⁵⁴, izjavila je u emisiji Nedjeljom u 2. Babić je dodala da se knjiga bavi načinom na koji su vladajući jednu skupinu kriminalaca „napumpavali“ i predstavljali kao organiziranu opasnu družinu, a drugu pretvarali u pokajnike i svjedoke, i to isključivo zbog

¹⁵⁰ Navedeno prema: <http://www.novolist.hr/index.php/layout/set/print/Vijesti/Hrvatska/Jasna-Babic-Sobu-u-Remetincu-sa-mnom-su-dijelile-samohrane-majke>, dostupno 18.08.2016.

¹⁵¹ Navedeno prema: https://www.youtube.com/watch?v=0XLM7CsD_2k, dostupno 18.08.2016.

¹⁵² Ibidem.

¹⁵³ J. Babić: Zagrebačka mafija, Nacional, Zagreb, 2003.

¹⁵⁴ Navedeno prema: http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.

podobnosti. „Krajnji cilj je nešto osvete zbog konkurentskog obračuna s jednim poduzetnikom, a drugo je otvoriti prostor onoj mafiji koja je izašla iz rata iz HVO-a“¹⁵⁵, izjavila je Babić.

„Zagrebačka mafija“ iznimno je opširna i detaljna knjiga koja u nastojanju za što vjernijim prikazom čitatelja upoznaje s čitavim dijapazonom likova, mjesta i slučajeva. Da bi opisala način na koji je država prema njezinim riječima nastojala otvoriti prostor poželjnim partnerima iz kriminalnih krugova, Jasna Babić zanemarila je službene iskaze vlastodržaca o mafiji i upustila se u samostalno istraživanje. „Ja znam da država tvrdi da su kriminalci. Znam i one za koje država tvrdi da su poštenjaci, a znam da su puno gori kriminalci od onih za koje država tvrdi da su kriminalci“¹⁵⁶, izjavila je 2011. kao gošća Nedjeljom u 2.

Dok je s jedne strane hrvatska vlast u javnost istupala s iskazima o borbi protiv mafije, Jasna Babić je pišući knjigu odlučila otkriti skrivenu pozadinu mafijaških grupa. Umjesto da prihvati službena izvješća, Babić se okrenula raskrinkavanju pozadinskih veza između tajne službe i kriminalaca, uloge nekadašnjih pripadnika HVO-a u usponu kriminalnog podzemlja te pozadine mafijaških ubojstava.

Postupno, Babić u priču uvodi propalo suđenje u Remetincu. Radi se o iznimno medijski popraćenom događaju, a kojim se država po njenom sudu nastojala riješiti „nepodobnih“ kriminalaca. Kako bi detaljno prikazala rad pravosudnih organa na navodnom razbijanju mafijaškog lanca, Babić čitatelje upoznaje s ulogom kakvu su u svemu imali bivši glavni državni odvjetnik Radovan Ortyński te Dunja Pavliček-Patak.

Knjiga je podijeljena na 15 poglavlja, a u svakom od njih autorica analitički objašnjava i donosi detaljne portrete najznačajnijih kriminalaca i osoba blisko povezanih s hrvatskim kriminalnim podzemljem, pozadinu političkih manevara, opis okolnosti koje su pogodovale usponu mafije i odnosa nadređenih spram spoznaje o njezinu postojanju.

¹⁵⁵ Ibidem.

¹⁵⁶ Ibidem.

Između ostalog, Jasna Babić bavi se slučajem Veselina Marinova, pozadinom ubojstva Zlatka Bagarića, Željka Šobota, Vjeke i Marka Sliška, Shpejtima Taqija i drugih, ulogom Vinka Žuljevića Klice i Mladena Naletilića Tute te operacijom „Barakuda“. Naime, samo detaljan pristup svim uključenima omogućava čitateljevo kasnije razumijevanje sukoba između mafijaških frakcija te navodnoga državnog obračunavanja s kriminalnim miljeom.

Činjenica da se Babić u knjizi ne bavi samo javno prozvanim kriminalcima, već pod taj naziv svrstava i bivše pripadnike HVO-a, prema tome zaslužne građane u očima javnosti i vlasti, uistinu je zanimljiva. Babić je uspjela u priču ugraditi neke od ondašnjih vlastodržaca, pritom ne mareći za opasnost kojoj se time izlaže. Kao što će kasnije izjaviti, ona je izabrala pisati o drugim ljudima i baviti se novinarstvom, a ne razglabati o svojoj tužnoj sudbini.

Osim što sadrži detaljne opise i uvid u mafijaško podzemlje, „Zagrebačka mafija“ obiluje fotografijama te fotokopijama službenih potvrda, bilježaka, pisma, izjava itd. Letimičan pogled na desetke fotografija i dokumenata koji su priloženi glavnom tekstu dovoljan su pokazatelj uloženog truda autorice. S obzirom na činjenicu da je Jasna Babić na knjizi radila samostalno, „Zagrebačka mafija“ ne samo da je iznimno hrabar pothvat, već zahtijeva i dulji vremenski period istraživanja, provjeravanja, uspoređivanja, kompiliranja i pisanja. Usto, autorica je knjigu objavila unatoč čestim prisluškivanjima i prijetnjama.

Na pitanje Aleksandra Stankovića je li se tijekom pisanja „Zagrebačke mafije“ družila s ljudima s kojima se vjerojatno ne bi privatno, Babić je odgovorila: „Ja se nisam s njima družila, ali sam s njima nekoliko puta pila kavu, sjedila i mislim da sam čak jednom bila na ručku s Pripuzom. To je bilo poslije kad se vratio iz bijega. Moje iskustvo s njima je puno ugodnije nego iskustvo s onim ljudima koji imaju etiketu časnih ljudi, a ponašaju se gore od svakog mafijaša i pritom im još država čuva leđa.“¹⁵⁷

Dodala je da novinari žive od časne riječi, ali i od toga da neke stvari prešućuju. „Ako se vi s tim ljudima nešto dogovorite, ako vam daju časnu riječ da neće lagati, oni ne lažu, zahvaljujući tome je i nastao dobar dio knjige „Zagrebačka mafija“¹⁵⁸, izjavila je. Ipak, napomenula je da se nije

¹⁵⁷ Ibidem.

¹⁵⁸ Ibidem.

družila sa svima, već samo s nekolicinom aktera opisanih u knjizi. Međutim, i takav je pothvat iznimno hrabar, i to posebice ako se poznaje životni stil ljudi kojima se Babić bavila.

Babić je pišući knjigu upozorila čitateljstvo da u njoj neće pronaći konačne odgovore na pitanja o razlozima mafijaških ubojstava, ali da će svakako steći uvid u dostupne činjenice koje je o njima prikupila. Novinarka u „Zagrebačkoj mafiji“ ne isporučuje vlastita mišljenja o opisanim događajima, već objektivno i analitički čitatelju nudi upoznavanje s okolnostima i mogućim istinama. Izrazita vrijednost knjige nazire se upravo u činjenici što Babić svjesno izbjegava pisati samo o mafiji, već priču gradi uzimajući u obzir niz događaja i okolnosti desetak godina do objave knjige. „Zagrebačka mafija“ time postaje svojevrsna sociološka studija, otkrivajući hrvatsku društvenu stvarnost kroz povijest kriminalnih krugova.

Pišući „Zagrebačku mafiju“ Jasna Babić se neprestano izlagala opasnosti. Unatoč najavljenom demokratizaciji društva, hrvatsko se novinarstvo tijekom devedesetih nije oslobodilo pritisaka od strane službene vlasti. Važniji mediji funkcionirali su pod budnim okom ondašnjeg vrha, a velik broj privatnih borio se s tržištem koje ih nije bilo u stanju prihvatiti. U istraživačko novinarstvo počinju prodirati elementi senzacionalizma i ekskluzivnosti, čime opada kvaliteta novinarstva općenito. Osim toga, Hrvatska je siromašna zemlja u kojoj istraživačko novinarstvo u pravom smislu riječi ne pronalazi dovoljan broj čitatelja. Novinari koji su zadirali u poslove vlasti i pisali radi novinarstva samoga nailazili su na prijetnje i bivali pod prismotrom. Jasna Babić, tada novinarka Nacionala, jedna je od njih.

„Analitičko ili istraživačko novinarstvo zahtijeva potpunog čovjeka s posebnim nervom kako za novinarstvo tako i za samostalan, originalan, moglo bi se reći i stvaralački pristup predmetu obrade. Novinar se tu potvrđuje kao osebujna osobnost koja drži do sebe i do svojega posla i ne pristaje na bilo kakav diktat izvana ili unutar svoga ceha“¹⁵⁹, mišljenja je Milan Kangrga. Jasna Babić, koja osobno smatra da u Hrvatskoj istraživačko novinarstvo ne postoji, zasigurno pripada novinarima koji su najbliže toj definiciji. To se svakako potvrđuje u „Zagrebačkoj mafiji“.

¹⁵⁹ M. Kangrga: Nacionalizam i demokracija, Razlog, Zagreb, 2002., str. 39.

4. Zaključak

Osam godina nakon što je 2006. brutalno ubijena izlazeći iz dizala zgrade u kojoj je živjela, navodni ubojice Anne Politkovskaje osuđeni su na dugogodišnje zatvorske kazne. Od petorice osuđenih muškaraca, četvorica su pripadala istoj čečenskoj obitelji. Dvojica počinitelja osuđena su na doživotne, a preostali na kazne zatvora u trajanju od 12 do 20 godina. Zatvaranjem počinitelja, vlasti su ruskoj i svjetskoj javnosti poručile da se time zatvara i slučaj Anne Politkovskaje. Međutim, istražni organi i pravosuđe nikad nisu odgovorili na pitanje tko stoji iza ubojica odnosno tko je naručilj ubojstva.

Anna Politkovskaja nije bila zadnji ubijeni novinar u Rusiji, i to unatoč sveopćoj osudi javnosti, kako međunarodnih novinarskih udruženja i organizacija za zaštitu ljudskih prava, tako i ruskih novinara i aktivista. Naime, pretpostavlja se da je do 2013. za vrijeme mandata Vladimira Putina ubijeno više od 20 novinara. Većina ubojstava nikad nije riješena. Osim toga, Kremlj se posebno pobrinuo za obračunavanje s preostalim neovisnim i slobodarskim medijima. Istraživačko i neovisno novinarstvo je ugušeno, a preostali mediji natjerani na sluganstvo službenoj Putinovoj politici. Istovremeno, doneseni su novi zakoni i amandmani kojima se proširuju postojeće zabrane o medijskom izvještavanju. Primjerice, 2015. na snagu je stupila uredba kojom se zabranjuje izvještavanje o žrtvama rata, čime je ruskim novinarima otežano pisanje o ruskom vojnom angažmanu u Ukrajini i Siriji. Državnom telekomunikacijskom regulatoru dozvoljeno je blokiranje web stranica na kojima se objavljuju pozivi na proteste. Do kraja 2013., blokirano je više od 20,000 stranica. Organizacije civilnog društva, posebice one koje se bave zaštitom novinara i medijskih sloboda, proglašavaju se „stranim agentima“ ukoliko se dokaže da su bile financirane iz inozemstva. Potpomognute korumpiranim pravosuđem i uredom glavnog državnog odvjetnika, sigurnosno-obavještajne službe mogu progoniti, privoditi, ispitivati i zatvarati koga god požele. Na taj način, urednici i izdavači prisiljeni su na autocenzuru.

Suočena s opasnošću da zbog svog rada bude pritvorena i osuđena na dugogodišnju zatvorsku kaznu, kineska novinarka Xinran Xue 1997. napustila je zemlju. Doseljenjem u London, pružena joj je zaštita i omogućeno pisanje o „zabranjenim“ temama – katastrofalnim uvjetima života dijela kineskog stanovništva u udaljenim predjelima, lošem položaju žena, neefikasnosti pravosuđa te nezainteresiranosti političkog vrha za siromaštvo i bijedu milijuna ljudi. Xinran Xue se zbog svojih publicističkih radova na Zapadu profilirala u uglednu novinarku i borkinju za ljudskog prava. S druge strane, takvo nešto nije omogućeno novinarima u Kini koji se odluču na isti put. Iako se Zapadu nastoji predstaviti kao razvijena i moderna zemlja, Kina je još uvijek

restriktivna država. Kineska komunistička partija polaže ekskluzivno pravo na nadzor medija i medijskih djelatnika. Samo je tijekom 2015. doneseno nekoliko novih zakona kojima se proširuje nadzor nad radom novinara, *online* aktivista i *freelancera*. Povećane su kazne za nepodobne vjerske i političke iskaze, a tehnološke tvrtke su prisiljene na asistiranje sigurnosnim službama u nadzoru nad stanovništvom. Posebna se kontrola vrši nad objavom sadržaja na internetu. Osim što nemaju pristup platformama kao što su Facebook, YouTube ili Twitter, kineske vlasti internetskim korisnicima ograničavaju i komunikaciju putem domaćih inačica istih servisa. Odredbe kaznenog zakona sročene su vrlo nejasno, što olakšava progon i zatvaranje zbog mirno iznesenih stajališta o službenoj politici. Od 2015., stranim je novinarima dodatno otežano putovanje zemljom, a novinari koji pripadaju kineskim vjerskim i etničkim manjinama osuđivani su na najstrože kazne zatvora.

Iako se prema mnogim kolegama profilirala u simbol istraživačkog novinarstva u Hrvatskoj, novinarka Jasna Babić posljednjih je godina bila prisiljena svoj prostor tražiti na internetu kao *freelancer*. Babić je karijeru posvetila raskrinkavanju povezanosti između mafije i političkog vodstva, pisanju o korumpiranim pravosudnim i policijskim organima te ratnim zločinima. Upravo zbog toga, njezina sudbina oslikava smjer u kojem se posljednjih godina razvijalo hrvatsko novinarstvo. Iako su fizički napadi na novinare smanjeni, novinari koji propituju korupcijske afere, kriminal i ratne zločine nailaze na osude javnih osoba i uznemiravanje. Kritičko izvještavanje može prouzročiti prekid ugovora s oglašivačima, što izdavače i medijske urednike prisiljava na autocenzuru. U siječnju 2016. organiziran je prosvjed protiv Vijeća za elektroničke medije i njegove predsjednice Mirjane Rakić, a vlast je propustila osuditi govor mržnje koji je potican tijekom prosvjeda. Politički vrh zadržava stanovitu neformalnu kontrolu nad medijima, posebice nad djelovanjem HRT-a, što je vidljivo kroz politički motiviran diskurs kojim se nastoje ugušiti kritičari. Motivirani brzom zaradom, izdavači se zalažu za senzacionalistički pristup obradi tema. Takva praksa rezultira dvojbenim kredibilitetom i daljnjim opadanjem medijskih standarda.

5. Literatura

- [1] R. Vukadinović: Postkomunistički izazovi europskoj sigurnosti, Ziral, Mostar, 1997.
- [2] S. Courtois: Komunizam i totalitarizam, Alfa, Zagreb, 2011.
- [3] N. Chomsky, D. Barsamian: Sustavi moći, Naklada Ljevak, Zagreb, 2013.
- [4] A. Politkovskaja: Putinska Rusija, Sysprint, Zagreb, 2008.
- [5] X. Xue: Dobre kineske žene, Algoritam, Zagreb, 2006.
- [6] J. Babić: Zagrebačka mafija, Nacional, Zagreb, 2003.
- [7] M. Kangrga: Nacionalizam i demokracija, Razlog, Zagreb, 2002.
- [8] Z. Kačić Movrić: Putin i „silovici“ u obrani „jake države“, Političke analize, br. 13, ožujak 2013.
- [9] J. Reitman: Putin jača stisak, Rolling Stone, br. 8, svibanj 2014.
- [10] K. Jurić: Pola stoljeća NR Kine, Politička misao, broj 3, rujan 1999.
- [11] O. Baković: Miroljubivi uspon – nova kineska vanjskopolitička teorija, Politička misao, broj 1, kolovoz 2004.
- [12] I. Cifrić: Tranzicija i transformacija, Socijalna ekologija, Zagreb, br. 2, travanj 1996.
- [13] H. Gračanin: Hrvatsko rano srednjovjekovlje u službi politike u počecima neovisne Hrvatske, Kroatologija, br. 1, svibanj 2010.
- [14] N. Zgrabljić: Hrvatska medijska praksa i javni mediji, Medijska istraživanja, broj 1, lipanj 2003.
- [15] G. Vilović: Istraživačko novinarstvo, tabloidizacija i etika, Društvena istraživanja, broj 6, prosinac 2003.
- [16] <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/russia>, dostupno 19.08.2016.
- [17] <https://www.youtube.com/watch?v=KOGh9GMm0WA>, dostupno 19.08.2016.
- [18] <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/china>, dostupno 19.08.2016.
- [19] <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2016/china>, dostupno 19.08.2016.
- [20] <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/2015/croatia>, dostupno 18.08.2016.
- [21] <http://www.hnd.hr/misija-vodecih-organizacija-za-zastitu-medijskih-sloboda-objavila-izvjestaj-o-hrvatskoj>, dostupno 18.08.2016.
- [22] <https://www.theguardian.com/world/2002/mar/16/russia.chechnya>, dostupno 18.08.2016.
- [23] <https://www.theguardian.com/world/2004/oct/15/gender.uk>, dostupno 18.08.2016.
- [24] <https://www.theguardian.com/education/2001/jul/14/highereducation.news>, dostupno 18.08.2016.

- [25] <https://www.theguardian.com/world/2001/feb/27/chechnya>, dostupno 18.08.2016.
- [26] <https://www.theguardian.com/media/2001/may/02/4>, dostupno 18.08.2016.
- [27] <https://www.theguardian.com/world/2004/sep/09/russia.media>, dostupno 18.08.2016.
- [28] <https://www.theguardian.com/media/2004/sep/07/pressandpublishing.russia1>, dostupno 18.08.2016.
- [29] <https://www.theguardian.com/books/2004/dec/18/highereducation.news1>, dostupno 18.08.2016.
- [30] <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/08/media.pressandpublishing>, dostupno 18.08.2016.
- [31] <https://www.theguardian.com/world/2006/oct/09/topstories3.russia>, dostupno 18.08.2016.
- [32] <https://www.theguardian.com/media/greenslade/2006/oct/07/bravepolitkovskayaisgunned>, dostupno 18.6.2016.
- [33] <https://www.theguardian.com/books/2002/jul/13/featuresreviews.guardianreview8>, dostupno 18.08.2016.
- [34] <https://www.theguardian.com/books/2002/jul/13/featuresreviews.guardianreview8>, dostupno 18.08.2016.
- [35] <https://www.youtube.com/watch?v=eX1SZfdg11g>, dostupno 18.08.2016.
- [36] http://www.dailymotion.com/video/xvaytq_nedjeljom-u-2-jasna-babic_news?GK_FACEBOOK_OG_HTML5=1, dostupno 18.08.2016.
- [37] <http://www.vecernji.hr/hrvatska/jasna-babic-sve-zainteresirane-za-reljicev-obavjestajni-opus-javno-ovlascujem-da-procitaju-moj-dosje-1010776>, dostupno 18.08.2016.
- [38] https://www.youtube.com/watch?v=0XLM7CsD_2k, dostupno 18.08.2016
- [39] <http://www.novilist.hr/index.php/layout/set/print/Vijesti/Hrvatska/Jasna-Babic-Sobu-u-Remetincu-sa-mnom-su-dijelile-samohrane-majke>, dostupno 18.08.2016.